

1386

13602
523.894

HA 3.11

1/2 Lmd.

ERDÉLYI MÚZEUM

KIADJA AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

A BÖLCSESZET-, NYELV- ÉS TÖRTÉNETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLY
AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA
ÉREM- ÉS RÉGISÉGTÁRA
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

ERDÉLYI PÁL

ÚJ FOLYAM VII.

1912

XXIX. KÖTET

KOLOZSVÁR
STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVSZAJTÓJA
1912

TARTALOM.

ÖNÁLLÓ CZIKKEK, TANULMÁNYOK.

Berde J. Mária: Bacványiné Baumberg Gabriella. (13 szövegképpel.)	1, 105,	201
B. K. P. Gróf Bethlen Kata magyar könyvtárának lajstroma	---	162
Borbély István: A „Debreczeni disputa“	---	278
Csánki Dezső: Kolozsvármegye birtokállapotai a XV. században	---	297
Erdélyi Pál: Az erdélyi könyvtárakról	---	127
Ferenczy Sándor: Adalékok a <i>Régi Magyar Könyvtárhoz</i>	---	355
Gálos Rezső: Jókai és Cserei	---	239
Gergely Sámuel: Adatok Bánffy Dénes tragédiájához	---	281
Halaváts Gyula: A felsőszilvási monostor temploma (2 szövegképpel)	---	93
Iványi Béla: A történelmi segédtudományok oktatása Erdélyben 1848 előtt. (1 szövegképpel.)	---	265, 333
Kelemen Lajos: A szászencsi oláhok	---	244
Kelemen Lajos és Pálfi Márton: Suky István magyar menedéklevele 1508-ból. (Hasonmásával)	---	257
K. L. A malomfalvi báró Kemény-udvarház feliratai	---	191
Köblös Zoltán: Adalékok a <i>Régi Magyar Könyvtárhoz</i> (XVI—XVII. közlemény)	---	96, 192
Molnár Géza: Adatok a kolozsvári első színjátszó társaság történetéhez	---	361
Pitroff Pál: Instinctus és intellectus	---	159
Seprődi János, Kovács Dezső, Pálfi Márton: Jelentés a Kovács Sámuel-féle pályázatra beérkezett művekről	---	370
Szabados Ede: Petróczyék (Költemény)	---	371
Szentiványi Róbert: Az 1638-iki bártfai kalendárium	---	193
Szlávik Ferencz: Három közjáték	---	84
Temesváry János: Csikmadéfalvi Szentandrásy István erdélyi püspök (1571—1630)	---	55
Torkos László: A magyar verselmélethez	---	72, 150, 221

IRODALOM.

—f. —y. Badics Ferencz: Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei	---	382
—i. —r.: Enesei Dorner Béla. Az erdélyi szászok mezőgazdasága	---	194
—i. —r., Kristóf György, Veress Endre: <i>Sztripszky Hiador és Alexics György</i> Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századi román fordításban	---	289
Kelemen Lajos: <i>Karácsonyi János.</i> Százezer baj, millió jaj egy tévedés miatt	---	199
Kiss István, R. Sándor Imre. Czimerlevelek. I—II.	---	247

Kropf Lajos : <i>Siebeking, I. Giberne. Memoir and letters of Francis W. Newmann</i>	100
— rd. —: <i>Dávid Ferencz</i> művei l.	99
— rd. —: <i>Fontés Rerum Transylvanicarum. Tomus I.</i> Gyűjtötte és közrebocsátja <i>Veress Endre</i>	379
— rd. —: <i>Schulz Józsefné és Gidófalvy István. A magyar pap és tanító szociális kötelességei</i>	359
Schannen Pál : <i>Kristóf György. Petőfi és Madách</i>	358

VÉGYES KÖZLEMÉNYEK.

Az Erdélyi Múzeum Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztályának kiadványai	102
Az E. M. E. második képzőművészeti kiállítása	377
Pályázat a Kovács Sámuel pályadíjra	103
Beküldött új könyvek	104, 383
A XXVIII. kötet <i>Mutatója</i>	384

KÉPEK JEGYZÉKE.

Bacsányiné Baumberg Gabriella leánykori képe. (Eredetije a kassai Rákóczi-Múzeumban)	2
Fejlécz, egy 1770—74 között Lipcsében megjelent munkából	3
Zárókép, ugyanonnan	6
Fejlécz, ugyanonnan	7
Záródísz Baumberg Gabriella <i>Sämmtliche Gedichte</i> -inek (Bécs, 1800.) címlapjáról	54
A felsőszilvási monostor-templom és alaprajza	93, 94
Fejlécz, egy 1770—74 között Lipcsében megjelent munkából	105
Bacsányiné Baumberg Gabriella aláírása a württembergi herceghez írt leveléről	108
Bacsányiné Baumberg Gabriella asszonykori képe. (Eredetije a kassai Rákóczi-Múzeumban)	109
Bacsányiné Baumberg Gabriella <i>Gedichte</i> -inek (Bécs, 1805.) címlapja	115
Záródísz, mely Bacsányinét egy szomorúfűz alatt tünteti fel, a mint lantját ráakasztja; a <i>Sämmtliche Gedichte</i> rézmetszetéről	126
Fejlécz, egy 1770—74 között Lipcsében megjelent munkából	201
Bucus a szerelemtől és barátságtól. Bacsányinét ábrázoló allegorikus kép, a <i>Sämmtliche Gedichte</i> rézmetszetéről	218
Zárókép. Bacsányi János és neje sírja a linzi temetőben; a Vasárnapi Ujság fametszetű képéről kicsinyítve	220
Suky István magyar menedéklevelé 1508-ból	263
Guul István <i>Chronologiájának</i> (Kolozsvár, 1820.) címlapja. (Eredetije a kolozsvári római kath. főgimnázium könyvtárában.)	352

Bacsányiné Baumberg Gabriella
leánykori képe.

Bacsányiné Baumberg Gabriella.

(Első közlemény.)

BEVEZETÉS.

KEDVES csillaga az osztrák költők egének, mely nyomtalan homályba tűnt. — Egy nő, ki közel állott szívéhez, panaszol így sorsa fölött és ezzel egész életét állítja elénk.

Külső fény, hírnév és szerettei veszik körül életének első felében. Ismerik és elismerik. Szeretik és irigylik. Úgy halad könnyű léptekke egy szép, ifjúságtól duzzadó kor ösvényein. Csak épp a boldog szerelmet nem ismeri, de csöndes búja költővé teszi. Költészete a fölzsenedülő szellemi tavasznak kissé halvány, gyöngéd virágaként feslik ki és az ifjúság igéző köntösében járva több hódolatra, mint bírálatra lel. A mi ifjú leányt diszíthet: szerénység, érintetlen tisztaság, igénytelen hűség tükröződik költeményeiben; legnagyobb dísze a keresetlen őszinteség, mely külön helyet jelöl neki költőtársai között. A szellemi előkelőség körében jólétben, ünnepelve él és szép életének szinte harmonikusan odaiálló, kiegészítő része szerelmi bánata, mely ünnepeltetésének fényére a mélabúnak finoman tompító fátyolát veti. E szép szenvedésre szüksége volt. Ez volt legjobb ihletője.

Életének második szaka ott kezdődik, mikor megtalálja a lelkének megfelelő férfiút, ki ifjúságának aranyálmait váltja be; kiért boldogan

hagyja oda ünnepeztetésének színhelyeit és szegődik szerelmese szerény körülményeihez. A boldogság lírája nem gazdagon húrozott, de finoman zengi el a házasság dicsőítését.

Aztán jó a nyomorúság, hontalanság után száműzetés. Ifjúságának minden pompája oda. Költőietlen szenvedések következnek, szegénység, feledés borúlnak reá. Vigaszul csak a hitvesi szerelem marad. Múzsája az a sírgödörbeli lámpa, mely senkinek sem ég, csak az élve eltemetettnek.

Ez a napfényes magasságból homályos mélységbe aláfutó élet csak egyben mutat szakadatlan egyformaságot: a szelíd megadásban, a törhetetlen, tisztult erkölcsi szilárdságban. Ez jellemzi Baumberg Gabriella életét, költészetét. Ez óvja meg az ifjú lányt az érzelgestől és lázadozástól, a boldog asszonyt az érzékiségtől, a sorstól üzött nőt az élet alkonyán a kétségbeeséstől.

Bacsányinét honfitársai már életében elfelejtették. Első nagy sikereit félszázaddal élte túl. Nem volt elég hajlékony szellem ahhoz, hogy a kor izlése szerint változtassa költői irányát s nem elég nagy tehetség arra, hogy önállóságában oly hosszú időn át érdeket kelthessen. Lelkének mégis *szép hagyatékkaként* maradtak ránk költeményei.¹ Meghittje, Pichler Karolina figyelmezteti erre honfitársait² és mi soroljuk oda e *szép hagyatékhöz* följegyzéseit, leveleit.³ Az egész együttvéve, ha nem

¹ Az első idők virágai a *Wiener Musenalmanach* költeményei és az *Összes Költemények*. (Sämmtliche Gedichte Bécs, 1800.) Házaseletében jelennek meg a *Költemények* (Gedichte. Bécs, 1805.), továbbá *Ámor és Hymen*. (*Amor und Hymen*. Bécs, 1807.) Itt, ott, zsebkönyvekben, különnyomatban több versére találunk még. Munkásságának utolsó gyümölcse a M. Tud. Akadémia kéziratárában levő sajtó alá rendezett kiadatlan gyűjtemény.

² Pichler Karolina: *Zerstreute Blätter aus meinem Schreibtische*. Neue Folge. (Bécs, 1845.) 26. l.

³ E levelek és följegyzések egy része a cs. kir. osztrák belügyminisztérium levéltárában, Bécsben található. Horánszky Lajos elkészítette ezek másolatát, a M. Nemzeti Múzeum kéziratárának ajándékozta. (Bacsányi Iratok. 1315 szám alatt.) Ugyanott őrzik Gabriella még egy fontos levelének másolatát, melynek eredetije a M. Tud. Akadémia kéziratárában található. A Bacsányi-pár többi kézírata Bacsányi halála után Hafferl linzi kereskedőtől Hafner József birtokába került. Hafner az iratokat gondosan őrizte, majd megismerkedvén Kantz Zsigmond bánya- és erdőtanácsossal, átadta neki rendezésre. Egyszersmind levélben fordult a M. Tud. Aka-

nagy költőnek, de nagy léleknek testamentuma. Költészete csak élete első felében és főleg honfitársainak okoz gyönyörűséget; ám életének második fele, halála után több és több elismerőt szerez nálunk. Ez asszony értéke, ki hazánk egy hontalan szellemi munkásának sok ideig jobb fele, vígasza, sőt támasza volt, először Szász Károly figyelmét ragadja meg. Kisebb ismertetések mellett⁴ Szinnyei Ferenczben,⁵ majd Horánszky Lajosban⁶ talál szeretetteljes méltánylókra Baumberg Gabriella, Bacsányi János neje; kiket főleg az asszony és feleség érdekelnék, a lány, a költő kevéssé. Ifjúságának inkább csak fényét ismerik, nem küzdelmeit, szenvedéseit. Pedig a lány, az asszony és feleség meg a költőnő egymással szoros bensőséggel kapcsolódnak benne, ugyanazon, önmagához következetes egyéniség más-más oldalú nyilvánulása-képpen. Gabriella önálló lélek, mely önmagát irányítva független a külső hatásoktól. Léte föltételei önmagában vannak megalapozva, ezért talál támaszra, menedékre önmagában és mindenben, a mit lelkébe fogadott.

démiához, följánlva az értékes hagyatékot (Akadémia Értesítője 1872. évf. 75—77. l.), melyet ma Kantz Zsigmond rendezésében a M. Tud. Akadémia kézirattárában e jelek alatt találhatunk: Történetírás 92 sz. — Régi és Újabb Írók Művei 4°—140 sz. — Levelezés 4°—140 sz. — Levelezés 4°—141 sz. Ugyanitt találjuk a Kantz által készített vázlatos életrajzot; Történetírás 92 sz. Más, linzi vagy bécsi levéltárban Bacsányiéék egyetlen emléke sem található.

⁴ A *Vasárnapi Ujság* 1872. évf. 301. l. (—á—r—) és Bayer Ferencz: Bacsányi János (Sopron, 1878.) *Képes Folyóirat* 1894. évf. 605. l. Dr. Nyáry Sándor cikke. Nagy szeretettel emlékezik meg Gabrielláról Széchy Károly „Benyomások és Emlékek” cz. műve 19—76. l. (Budapest, 1897.) Továbbá *Magyar Lányok* 1908. évf. 72. l. Lampérth Géza cikke. *Tolnai Világlapja* 1912. évf. 1119. lapján, dr. Ferenczy József cikke. Foglalkozott vele, bár tanulmánya eredményét össze nem foglalta, Kiss József is.

⁵ Szinnyei Ferencz: Bacsányi János (Budapest, 1904.)

⁶ Horánszky Lajos: Bacsányi János és kora (Budapest, 1907.) A német életrajzok és más följegyzéseket Goedeke sorolja fel a Grundriss IV. k. (Lipcse, Drezda, Berlin, 1898.) 543. l. Ezekhez vehetjük Wurzbach Biographisches Lexikon-jának néhány adatát. Említetlenül marad mindkettőben King Tsching műve: Die deutschen Schriftstellerinnen (Hely nélkül, 1790.) Legutóbb Nagl J. W. és Zeidler J.: Deutsch-österreichische Literaturgeschichte cz. műve foglalja össze (Schlussband, 326. l.) röviden — a magyar kutatók eredményeinek ismerete nélkül — Baumberg Gabriella életét. Költészetéről, de pusztán a *Wiener Musenalmanach* alapján Rommel Ottó műve: Der Wiener Musenalmanach (Lipcse és Bécs, 1906.) ad vázlatos képet.

Külső és belső élményekből elég gazdagon fonódott életéről hű képet mindaz együttesen nyujthat, a mi róla ránk maradt. Ifjú élményei adnak kulcsot költészetéhez. Csak költészetéből és ifjú élményeiből értjük meg későbbi életét s csak a munkától nem félő, az ünneplésben is szerény, az emberekben főleg szellemi értékeket kereső leányka válhatott később a szellemben gazdag, anyagiakban mostohán megáldott magyar költő hű „Mártájává,“ a mint maga nevezi magát. Állhatossága nemcsak vonz hozzá minket, de szinte hálára kötelez.

I.

IFJÚSÁGA.

(1776—1800.)

A RÉGI Bécsben vagyunk, a hatalmas, vidám császárvárosban. A monarchia soknemzetiségű ereje itt fut össze és keresztezi egymást, a fölmagasztalt császárnő csöndes reformpolitikája által minden téren biztosított jövő itt hozza legdúsabb gyümölcseit. Az anyagi jólét szellemi föllendüléssel párosúl: az ifjúság mindkét neme kiváló nevelésben részesül.

Csak a német szellem nem vert még gyökeret. Latinizmus és gallománia, e kettőre sok gúny és szidalom esik később is, mikor Ausztria vezető szellemei a fáklya világánál, melyet József gyújt föl, nemzeti jellegük elhanyagolását észreveszik. Racionalizmus, a nagy, de józan eszme vezette Mária Terézia lángeszű fiát, hogy hirtelen romboljon az anya nagy művén, hogy birodalmát átmenet nélkül teremse újjá. Buzgalomban nem értékelt mindent kellőképen, így az irodalmat se; ám éppen adománya, a sajtószabadság lendítette föl Ausztria irodalmi életét, melynek fölvirágzása *Gottsched* János Kristóf látogatása óta már biztosítva volt.¹

E korszak politikai téren a lázas munka, szellemi téren gyakran a féktelenség kora volt, a röpiratok özöne a tekintélyt megingatva, sem istent, sem császárt nem kimél, míg a forrongásokból lassan tisztultabb szellemek kelnek ki, a kik nemcsak rontanak, de teremtenek.

A kor sajátos jellemzője a nők előtérbe nyomulása. Megnyílnak számukra a szabadkőműves páholyok, irodalmi fölléptüket a férfinem előbb gúnnyal, majd elismeréssel kíséri.²

¹ Bleyer Jakab: *Gottsched hazánkban* (Budapest, 1909.) 12. l.

² Pichler Karolina: *Denkwürdigkeiten aus meinem Leben* III. k. (Bécs, 1844.) 30. l. és King Tsching: *Deutschlands Schriftstellerinnen*. Bevezető sorok.

A legvonzóbb jelenség e nők közt *Baumberg Mariánna Gabriella*.³ Született 1766 márczius 24-én,⁴ négy gyermek közül mint harmadik érkezvén a Baumberg családba. Testvérei, egy leányka és két fiú, korán elhaltak, és így egymaga lett örököse a szülők szeretetének. De nemcsak szeretet, hanem anyagi jólét és kedvező körülmények is várták. Az apa, Baumberg János Flórián, előkelő hivatalnok, előbb udvari furír, majd udvari titkár és levéltárigazgató. Törhetetlen munkájú ember, kinek hivatali lelkiismeretességét kortársai megcsodálják, bár testben nem erős.⁵ Lelke érzékeny és ideális, ő nevelője, irányítója gyermekének; jellemzősége mellett gyöngéd, sőt kissé tart is feleségétől.

Az anya, Rodius Krisztina Mária,⁶ egészséges gondolkozású asszony, hü feleség; gyermekét háziasságra szoktatja, de lelki életében szerepet nem játszik. Gabriellának egy költeménye szüleihez való viszonyát szépen kifejezi: az anya nevelte — néha keményen — házias erkölcsökre őt, az apa szívébe drága értékeket vetett el, melyek aranyból, koronából többet érnek.⁷ Az oly különböző házasságok boldogul élnek. Már gyermekkorukban egymásnak voltak szánva, egy évben, egy napon születtek, 1730 szeptember 29-én.⁸ Házasságuk ideje 1762 körül lehet, tekintve,

³ A Baumberg család minden valószínűség szerint nemes, a mint általában a -berg végzetű névvel bíró eredeti német családok. Gabriella a Wiener Musenalmanachban következetesen *von Baumberg*nek írja nevét. Később a *vont* rendesen elhagyja. Schindel K. W. O. Ágost: Die deutschen Schriftstellerinnen des 19-ten Jahrhunderts (Lipscse, I. 1823, II. 1825, III. 1825) cz. munkájában *von Baumberg*nek említi Gabriellát. De sem a bécsi városi levéltár, sem a felső ausztriai tartományi levéltár nem tud a Baumberg-család nemességére nézve adatot nyújtani. Szintígy a bécsi cs. kir. belügyminisztérium nemesi levéltára sem. — Keresztneve Goedeke Grundriss-a szerint Anna Gabriella. Ezzel szemben sírfelírata, atyjának gyászjelentése és egy közelállójától származó életrajztöredéke egybehangzóan Marianna Gabriellának, vagyis a mint ő írta nevét, Gabriele-nek említik.

⁴ Névtelen életrajzírója szerint. Gabriella minden nyilatkozata, melyet elszórvá tesz születésére nézve, ez adattal összevág. Horánszky említett művében közli Gabriellának egy folyamodványát, mely ugyane születési dátumot erősíti meg. Magyar Ismertetői nem is közlik soha hibásan az évet, ellenben az osztrák irodalomtörténet kilencz évet hibáz, születési idejét 1775-re téve. E tévedés valószínűleg az *Österreichisches Morgenblatt* 1840. évi. 90. számában közölt Baumberg nekrológból került. A cikket Pichler Karolina írta, de az alul megjegyzésben álló téves születési évszám (1775.) úglátszik vagy tollhiba, vagy nem tőle eredő megjegyzés, hiszen éppen Pichler Karolina látja őt a XVIII-ik század nyolczadik tizedében föltűnni és föltűnést kelteni. Gabriella 1785-ben már mély lelki élményekről tanúskodó költeményekkel lép a világ elé.

⁵ Névtelen életrajz; M. Tud. Akadémia kézírattára R. U. I. M. 4-r. 82. sz.

⁶ Az anya teljes neve az apa gyászjelentése alapján; M. Nemzeti Múzeum kézírattára. B. J. 1315. sz.

⁷ Gabriella kiadatlan költeménye; M. Tud. Akad. kézírattára. Levelezés 4—141. sz.

⁸ Sämtliche Gedichte (Bécs, 1800.) 202. I.

hogy Gabriella költeménye, melyben ezüstlakodalmukat ünnepli, 1788-ban jelenik meg.⁹

A család más tagjai közül csak az anya fivérééről, Rodius Ferencz lovaskapitányról¹⁰ tudunk. Ő Gabriellának gyöngéd nagybátyja, ki hugának gondolatait is ellesi.

A leánya gondos nevelésben részesült. Nyilvános iskolába valószínűleg ő sem járt, mint Pichler Karolina, de tehetségét azért kellően kiművelhette. Négy éves korában könyv nélkül tudta *Gellert* meséit és a divatos morális dalokat. Üde képzelmű, élénk szellemű gyermek, ki megjutalmazza apja fáradozásait. Nevelését később egy apácza vette át, ki a gyermek lelkét a világtól elidegenítette, őt a kolostor mennyei csöndjébe csábíttatta. Az álmodó kedélyű leánya most mindentől elfordúl, a mi földi és a szülők csak alig bírták lebeszélni, hogy fátyolt ne öltjön. Később virulva lépett ki az életbe, vallási rajongásának egyetlen árnyalata se maradt lelkében. Bizonyos, hogy csak a gyermeklélekben már élő, de még tárgyaltalan sejtelem, rajongás: valami szépnek, nagyknak élni; ez keresett magának céljátévesztve a földöntúli létben tárgyat, mert Gabriella később teljesen más erkölcsi eszmék szolgálatába szegődötti lelkét. Vallásos ábrándjait teljesen lehiggasztja az élet, áhitata megmarad, de ez éppen nem fellengző, hanem szinte puritán. Földfeletti hatalomnak Istent ismeri egyedül. És ez teljesen érthető a XVIII-ik század gyermekénél, hisz Pichler Karolina szerint ők már kislány korukban leplezetlen, sőt lelkivilágukat bántó igazságokat, elveket hallottak nemcsak az egyház tanairól s a földfeletti, hanem az egész földi világ sorjáról is. Gabriella vallásos rajongásából kijózanúl és ez azt mutatja, hogy nem erre született, mert más tekintetben rajongó, ábrándos maradt. Pedig egyéb álmaiból is kijózanodhatott volna. Lelkét nemcsak hogy meg nem mérgezték, sőt a rendes, mindennapi színvonalra se tudták leszállítani a *tisztességtelen viszonyokon fölépülő* regények, szindarabok, melyeket Karolina szerint akkor minden leánya olvasott, látott, az anyák ellenzése nélkül pedig; s a melyek nem is elsősorban világosították fel őket tudatlanságukban, hisz naponkint találkoztak a társadalomban az ily művek élő példáival.¹¹ Nem hiába gúnyolják hát az almanachköltők az anyák nevelési rendszerét és neveltjeiket! De Gabriella mégis oly fennlebegő lélekkel marad, hogy az emberekben angyalt keres és világgával gyakran ellenkezésbe jut. Maga árúlja el, hogy tisztában van a

⁹ Wiener Musenalmanach 1788. évf. 15. l. Gabriella versei rendszeren egy év múlva látnak keletkezésük után napvilágot és éppen ez a költeménye volt kevésbé elhalasztható.

¹⁰ Gabriella több költeménye alapján; S. G. 248.; 249. stb.

¹¹ Pichler Karolina: Denkwürdigkeiten I. k. 74, 140. l.

világ rosszaságával is, de az ő felfogásával „lázító gondolat“ minden ledérség!¹²

Az is kétségtelen azonban, hogy a mint Pichler Karolina kezébe rendszeres olvasmányúl a legjobb német írók kerültek, a mint az ő szülei megfontolás után rendre Gessner, Voss, Goethe és Schiller alkottaival ismertetik meg lányukat, úgy bizonyára Gabriellával is ez történt, kiről éppen Karolina említi, hogy nagy műveltségű volt. E szép olvasmányok könnyen eltörülhették a többinek hatását, kivált oly lélekben, minő Gabriella volt.

A leányka francziául is tudott s valószínű, hogy csak ezt a nyelvet beszélte anyanyelvén kívül, mert csak francziául idéz, csak abból fordítgat, sőt verselni is próbál, Karolina ellenben angolul, latinul és görögül is ért.¹³ A zene még, a miben Gabriellának készsége volt. Sok jelét látjuk, hogy nagyon élvezte a szép játékot s mikor később elhagyja honát, szíve zongorájáért igen fáj.¹⁴ Himezgetni is szeretett, és mások előtt is tetszést arat, hogy a konyhában épp oly buzgó, mint a cselédség főlügyeletében. Ruháit maga varrta, bár egyszerűen, de kiváló izléssel.¹⁵

Ilyen volt a leányka: tiszta, mély lélekkel és munkás kézzel lép a világba. És szép lelke bájos testbe öltözött, alakja sugár volt és finom, arcza sokatmondó, szeme szellemtől sugárzó, hangja kellemesen csengett. Teste szépségeit öltözetével csak emelni tudta.¹⁶ A forrongó élet ujjongva üdvözli a gáttalan vidámságú, elfogulatlan föllépésű új világpolgárnőt, ki korának megtestesülése: kolostori álmokból az életre ébred, ifjú és magasratörő, erejét a férfiéhoz méri. Ha Pichler Karolina édesanyja már jogtalanak találja a nők alárendelt helyzetét,¹⁷ úgy Gabriellának fő elve: „dolgozni, tenni a nőnek is kötelessége.“¹⁸

Mint a többi serdülő leány, boldogan vegyül bele az álarcosbálok tarka forgatagába. E mulatságok az időben voltak a legfényesebbek és Gabriella nemes izlésű jelmezeiről sokat beszéltek a bécsi előkelőségek. A tündöklő tánczosnőt a bámulók serege veszi körül, hisz akkoriban minden csinos leánynak udvara volt. Gabriella később lemond a tánczról, mert néhány barátnője ennek áldozatul esik. Ekkor inkább a zene és olvasás foglalják el.¹⁹

¹² Névtelen életrajz és Önéletrajz; M. Tud. Akadémia kézírattára.

¹³ Wiener Musenalmanach 1790. évf. 89. l.

¹⁴ Gabriella Bacsányihoz 1809 december 9-én; M. Nemzeti Múzeum kézírattára B. J. 1315. sz.

¹⁵ Alxinger Gabriellához; S. G. 35–39. l.

¹⁶ Pichler Karolina: Zerstreute Blätter aus meinem Schreibtische. Neue Folge. (Bécs, 1845.) 26. l.

¹⁷ Pichler Karolina: Denkwürdigkeiten I. k. 150. l.

¹⁸ Gabriella Bacsányihoz 1810 július 14; M. Tud. Akadémia kézírattára.

¹⁹ Névtelen életrajzírója szerint; ugyanott.

A vígan mulatozó leánykáról senki sem sejtí, hogy magános óráiban koraérett tehetséggel a szerelemről dalolgat, a melyet — mint később maga vallja be — akkor még nem is ismert. Már e tárgyaltalan álmodzásból látni, hogy szerelemre, tiszta és kitartó, egész lényét betöltő szerelemre van hivatva. Nem tudják lekötni a felületes imádók, titkon igazi szenvedélyre vágyik. Végre — és egyidőben — két fiatalember találkozik, kik komolyan szeretnék megnyerni Gabriella szívét. Az egyiknek oldalán fényes kilátások, de melyik nagyon ifjú lány tekint erre? „Egész lényében nem volt semmi, a mi lelkemre a legkevésbé is hathatott volna, nagy volt, tagbaszakadt erős, fekete . . . hol itt valami, a mi engem elbűvölne?“ Így gondolkozik az álmokból földreszakadt leányka s bár a szülők óhajtának, az anya boldogan hízeleg magának gyermeke jövőjével; Gabriella „sokkal becsületesebb“, semhogy áttatná övéit. Szerencséhez visszaütésítő és gúnyosan csipkedí ez „elefántbőrű embert,“ ki nem áttallja társasjátékban Gabriella asztalfiókjába ékszereket csempészni.

Nemcsak testben, de jellemben is ellenszenves volt az ifjú ember. Oly teremtésekkel tart ismeretséget, kiknek élete Gabriellát mindig megbotránkozttatta. És nem vonul vissza a leánykánál aratott balsiker után, hanem alattomban az anyát hálózza be, neki panaszol, még sír is. Gabriella olykor leczkét kap; maga se tudja, miért. Az anya föl nem fogja gyermeke vonakodását, és haraggal fordul a másik udvarló ellen, kibén leánya jövőjének megrontóját sejtí.

Ám éppen e kellemetlen udvarló szolgált árnyul a vetélytárs ragyogó tulajdonainak.²⁰ Ez ifjú nevét Gabriella maga által írott életrajzából mindenütt kivágta, de bizonyos, hogy ez volt a leányka első szerelme, kit Pichler Karolina *Eberl* néven említ. „Külseje nem éppen szép, de viselkedése megnyerő, szelleme mulattató, hozzá kítűnő jó tánczos.“ Ennyit mond Gabriella és ezzel Pichler tudósíttása is meg egyezik: „szikár, szőke, vonásai alapjukban nem szépek.²¹ Pichler bővebben is jellemzi Eberlt: „Komor gondolkozása, éles értelme, mélabús világnézete vontá magára környezete, kivált a nők figyelmét. Viszonyai (csékély állást töltve be egy számvevőségénel) lelkülete, mely nem volt egészen nagyravágyás nélkül, — korlátolt helyzete . . . mely minden törekvésében gátolta, — könnyen magyarázták azt a mélabús hangulatot; de kapcsolódva finom modorával, illedelmével és magas szellemi képzettségével, őt a szellemi világ igen jelentős személyiségévé tették.“ Ez ifjút Gabriellához egy időben gyöngéd kapocs fűzte.²² E viszony a leányka első ifjúságába esik, hiszen alig tizenkilencz éves, mikor köl-

²⁰ Önéletrajz; M. Tud. Akadémia kézírattára R. U. I. M. 4°—82. sz.

²¹ Pichler Karolina: Denkwürdigkeiten I. k. 26. l.

²² Ugyanott 175. l.

teményeiben már elválásról beszél s éppen egy ilyen dalához fűzi Pichler Karolina a megjegyzést: „ő akkor valóban távoli barátját gyászoló.“²³

E viszony belső tartalmáról keveset tudunk. Eberl vallomását szerény versekben tette meg, anélkül, hogy az anyának szólt volna. „Csupa oly előny, mely vetélytársait messze az árnyékba szorította vissza.“ Az anya se maradt végig haragos reá. Mikor leánya műkedvelő előadáson együtt lép föl Eberlrel a „Fähndrich“-ben, valószínűleg Schröder darabjában, Baumbergné enged szigorúságából. Eberl, kié a czímszerep volt, szépen tudott játszani, „szem és szív feléröpült.“ Gabriellának első föllépte rosszul sikerült, izgatottságában, nehogy tulságos igazsággal játszó a szeretett ifjúval együtt.²⁴ Talán többször is játszották ketten e „veszedelmes játékot“, a mint az ilyen csábító együttjátszást Pichler Karolina nevezi egyik elbeszélésében.²⁵ Csak költeményeire támaszkodunk Gabriellának, ha föl vesszük, hogy szerelmesével otthonában, társaságban és kirándulásokon találkozott. E találkozások adtak táplálékot költészetének.

Tehetségét csak apja sejtette.²⁶ Az első komolyabb indítékot Gabriella a nála három évvel fiatalabb Pichler — akkor még Greiner — Karolinától nyerte. A még gyermekleányok nem ismerték egymást, mikor a tizenkét éves Karolina 1782-ben föltűnik a *Wiener Musenalmanach*ban múzsája elsőszülöttével. „Készséggel megvallom önnek — írja Gabriella később Karolinának — hogy még sokkal előbb, semhogy érzelmeim rajzolásit a világ elé merhettem volna állítani, Ön és az Ön dalai már általános bámulat tárgyai, és az én mintaképeim voltak. Az Ön példája buzdított, hogy csöndben Ön után törjek.“²⁷ Míg a 15 éves Gabriella ilyen buzdulást nyer, úgy vonja ő később magára az irodalmi forrongás közepette élő Greiner-ház figyelmét.

Gabriella apja névnapjára verset ír és azt az ajándéktárgyba: dohányszelenczébe véseti. A gyöngéd apa mindenkinek, a kinek egy pipa dohányt fölajánl, a költeménnyel is eldicsekszik. Így kerül a vers Blumauer kezébe, ki azt — Gabriella névtelen életrajzírója szerint — már a következő *Musenalmanach*ban kinyomatja. Ily tárgyú költeményét Gabriellának nem ismerjük. A költemény másutt, vagy egy általan nem jelent meg, talán csak indíték volt Blumauernek, hogy Gabriella kézíratait elkérje és a *Musenalmanach*ban egyet-mást közöljön, először 1785-ben.

²³ Pichler Karolina: *Zerstreute Blätter* 26. l.

²⁴ Önéletrajza szerint.

²⁵ Pichler Karolina: *Denkwürdigkeiten* I. k. 176. l.

²⁶ S. G. 6. l.

²⁷ Gabriella Karolinához, 1802 május 16-án. M. Nemzeti Múzeum kézírattára E levél nem a Bacsányi ratok között van. Eredetije az Akadémiában: L. 40—141. sz. a.

Alxinger, Leon és Blumauer, kik a költőnőt csodálták, a leányt tisztelték Gabriellában, sokat beszéltek az új tehetségről Pichler Karolina édesatyjának, Greiner udvari tanácsosnak, ki a költőnőt ismerni kívánta. Baumberg Flórián maga vezeti be lányát Alxingerrel együtt a Greiner-házba s a két költői lélek, Gabriella és Karolina, azonnal megszereti egymást. Kettesben, társaságban vidám estéket töltenek. Mindkettőjüknek feledhetetlen az az alkonyat, mikor Greinerék kertjében pásztoridillt játsztak, koszorút fonva, maguk költötte dalokat énekeltek, megfélekedve a hintáról, a hol máskor mulatoztak. És itt csendül meg Semira ajkán — ez Gabriella költői neve — a dal az eltávozott kedves után. Karolina siet e bájos estét és barátnői dalait versben örökíteni meg. Minden barátnője dalában igaz élmény csengett — fűzi e költeményéhez később.²⁸

Gabriella ekkorra már valóban elveszté kedvesét. Ennyit tud Pichler Karolina a leányka fájdmáról följegyezni, alig sejtette a vihart, melyet barátnője átélt. Valóban, mikor Gabriella a hírnév felé az első lépést teszi, boldogságát már elvesztette. E veszteség sokkal viharosabb forgatag volt, mint azt Pichler Karolina további följegyzései után hinnők. Ő csak a külső tény, a dolog költői oldalát látta, a többi a Baumbergház falai között maradt, s hogy milyen lehetett, arról nemcsak Gabriella foszlányra tépett életrajzának töredékes sorai, de még inkább maga a széttépés tanúskodik. A finomlelkű nő, ki életrajzát 1800 körül valószínűleg leendő férje számára megírja; félbenhagyja és elszakítja azután. Bizonyára saját őszinteségétől riadt vissza, mely anyjára szomorú árnyat vetett. Hogy mikor tépte el, nem tudjuk; való, hogy Gabriellát férje még sokkal később is biztatja, hogy folytassa életrajzát.²⁹ Úgy látszik, az anya szive csak rövid időre enyhült leánya választottjával szemben; a másoknak sikerült őt elvakítani; hozzá a két ifjú féltékenykedéssel kínozza a leánykát. Anyja szemére veti, hogy a tehetős udvarlóval szemben — kit a töredékes életrajz Snek jelez — rideg; majd heves jelenetekben keresett durva szemrehányásokkal illeti gyermekét, ki erre kerüli kedvesét, de szemébe mondja anyjának, hogy a másikhöz sem lesz különbség, sőt egyáltalán férjhez se megy. Többre becsüli a férfiút, bárki legyen is az, kihez menni óhajtana, semhogy oly bánásmódnak kitenné, mely reá várna. „Ennyiben maradt a dolog. Minden rügyező érzelmet elfojtám szivemben, elmulattam a látszat kedvéért, és örök gyűlöletet esküdtem a nemnek, melyből két véglet jobbik énemnek gyilkosa lőn.“³⁰

²⁸ Pichler Karolina: Zerstreute Blätter 26. l.

²⁹ Bacsányi Gabriellához 1811 február 16. M. Nemzeti Múzeum kéziratára. B. J. 1315. sz. ³⁰ Önéletrajza szerint.

Gabriella két okból vesztí el szerelmesét, ő e két okot költeményeiben csak sejteti. Mint a tomii száműzött „carmen et error“ e két szóban sejteti velünk nyomorának okát, költőnőknél „Wohlstand und Schicksal“, az illem és a végzet a boldogtalanság sejtetett kútfeje. Az előbbi kulcsa megvan: anyja eltiltá egy neki meg nem felelő ifjútól, utóbbiról Pichler Karolina értesít: Eberl Németalföldön nyerve állást, Brüsszelbe siet. Utolsó este még belerajzolja Gabriella emlékkönyvébe Ámor istent, ki hasztalan akarja az égő fáklyát kioltani: „pour l'eteindre il n'a que des larmes,“ írja hozzá. „Nemsoká azután jelent meg tőle egy almanachban a kedves költemény: Óh kedves hold, lennél tükör bár . . .“ Ennyit mond Pichler Karolina.³¹ E költeménye Gabriellának 1785-ben jelenik meg, így kétségtelen, hogy Eberl eltávozása 1785 ősze előtt már megtörtént. Gabriella ekkor még csak tizenkilencz éves és egy másik dala szerint két évig ismerte kedvesét,³² ismerkedésük tehát 1783 körül eshetett, mikor a leány csak 17 éves volt.

Eberlnek most „a kapcsolat minden reményét föl kellett adnia a tekintélyes és vagyonos család egyetlen leányával.“³³ E kapocs amúgy sem fonhatta volna együvé őket. Az anyának, mert gyermekének illő jövőt akart biztosítani — sokban igaza volt. Ő gyermekét csak ünneplve, jóllétben látta; és nem érezte meg Gabriella lelkében a ritka nagyságot, mely minden földi nyomorúság fölé emelkedve, önértékében boldogságot talál. Az anya, az átlagos asszony, a körön túl, melybe belenőtt, nem képzelte magának és gyermekének boldogságot. És bármily termékenyen vetette be e viszony Gabriella lelkét, a szülők aligha örvendenek leánygyermekük oly szerelmének, mely pusztán költői értékeket nyújt. Eberl különben ifjúkora óta titkolt betegségben gyötrődött, a mely miatt házasságra nem gondolhatott. A németalföldi zavargások idején ő ismét Bécsbe tér, de Gabriellához többé nem közeledik, bár másokat kitüntet figyelmével. Nehány év múlva meghalt, „mikor én már régen férjnél voltam,“ mondja Pichler Karolina, éppen régi betegsége miatt.³⁴ Ez 1800 körül történt, tekintve, hogy Karolina esküvője 1796 tavaszán volt. Gabriella így igen korán lemondott e szerelemről. Semmi jel se mutat arra, hogy ezután figyelmét bárki lekötötte volna. Oly fiatal leánynál ez alig hihető, de biztosít róla Bacsányihoz való törhetetlen hűsége, ifjúkori költeményeinek az a vonása, mely ez első veszteség kitörülhetlen nyomát viseli. Még 1805-ben megjelent *Lebenstraum* című költeménye is arról beszél, hogy szíve hosszasan csak a barátságának élve, gyöngéden készült elő, magánosan a boldogságra, mely

³¹ Pichler Karolina: Zerstreute Blätter 26. l. k.

³² S. G. 153.

³³ Pichler Karolina: Denkwürdigkeiten I. 76. l.

³⁴ U. o. 175. l. és 178. l.

öt férje szerelmében várta.³⁵ Bizonyos, hogy Gabriella boldogsága e szerelem nélküli években csonka volt. Eberl magaviselete, ki érzékeny bucsút vesz és aztán napirendre térve új örömöket keres, Karolina több viszonyát említi, igen fájhatott a leánykának; ki nem akart epizód lenni a férfi életében, kiért biztos jövőjét, ifjúsága egész tűzét áldozta. Sebzett lélekkel járt a világban, és az ünneplés, kitüntetés fénye nem pótolhatta a szerelem vesztett melegét.

Életének e korszakába esik legélénkebb irodalmi munkássága. Közvetlen 1785 után volt a Greiner házzal szoros barátságban. A ház költőlánnya nagy tisztelettel adózik Gabriellának. Az együtt töltött kedves órákat 1787-ben éneklí meg és december 5-én küldi el az idillt költőnőknek.³⁶ Hogy mennyire beleélte magát a két lány a pásztorvilágba, melyet Karolina fest költeményében, mutatja az, hogy Karolina ezután Aglaja néven ír barátnőjének, a mint magát az idillben nevezte. Mikor megtudja, hogy egy bálon együtt lesznek, örömmel kiált föl: „Tehát meg lesz az örömöm, önt látni, legjobb Kisasszonyom!”³⁷ Valóban, Gabriella ifjabb barátnője, ki hajdan mintája volt, most sokkal többet ad szíve melegéből. Költőnők az 1787-ben készült idillre is csak 1791-ben válaszol. Levelében bocsánatot kér, hogy oly sokáig hallgatott. „Mélyen tisztelt barátnőm! Engedje meg, hogy évek sora után, melyek alatt az Ön társasköréből véletlenségek sodortak el; így nevezhessem Önt, és írásban biztosítsam változatlan nagyrabecsülésemről, barátságomról...” Majd kéri, engedje meg, hogy *Die Schäfchen* című költeménye Karolinának ajánlva jelenhessék meg.³⁸ A levél december 24-iki keltű, de Karolina már a másik év első hónapjában válaszol reá. Örömmel veszi föl a barátság elejtett fonálát, „legkedvesebb, legdrágább barátnőjének” nevezi Gabriellát. Nemcsak a költemény, de inkább az boldogítja, hogy emléke bár egy szögletkéjében él a szívnek, melyet ő oly sokra becsül.³⁹

Tehát már 1787 után elszakadtak. „Ez időtől kezdve — írja Karolina — sokkal ritkábban láttam őt, anélkül, hogy okát tudnám adni, és többet hallottam életéről, költészetéről, mint láttam őt magát... A mindennapi életben, különösen nagy városokban egy ház baráti köre gyorsan változik... Így volt ez velünk is. Gabriella egészen elveszett környezetemből, s midőn néhány közös barátunk, különösen Alxinger, ki őt

³⁵ G. 1—3. l.

³⁶ *Die Blumenketten. Eine Idylle*; M. Tud. Akadémia kézírattára L. 4°—141. sz.

³⁷ Karolina Gabriellához. Ugyanott.

³⁸ Pichler Karolina: *Die Dichterin Gabriele Baumberg; Österreichisches Morgenblatt* 1840. évf. 90. sz.

³⁹ Karolina Gabriellához. A levél kelte tévesen 1791 (1792 helyett) januárius 24. M. Tud. Akadémia kézírattára; Levelezés 4°—141. sz.

gyakran meglátogatta, meghalt; később csak hírből hallottam róla.“⁴⁰ 1800 után már csak néhányszor és csak írásban érintkeznek, de tovább, mint a hogyan Karolina emlékezik. Még eltávolodásuk idején is Karolinának fáj jobban a veszteség. Egyébként az egész barátság inkább költői vonzódás, mint lányos, meleg lélekmegosztás volt. Hisz az igazi benső barátságot lányoknál a szívbeli titkok kicserélése pecsételi meg. A Greiner leány mindig megtartotta bámuló szerepét, és míg Gabriella más barátnőihez írott verseiben kedvesen tegeződik, bensőbb hűrokat penget, Karolinával kölcsönösen megadják egymásnak a „kisasszony“ címzést, levelük sohse intím tárgyú, a két szív közé a kölcsönös hódolat fekszik sánczúl. Karolina, ki többször ír barátnője életéről, annak csak külső lefolyását érinti, lelki titkairól ellenben keveset tudhatott. És szinte közel fekszik a gondolat: Gabriellának a Greiner háztól való elidegenedésében az játszott közre, hogy a Német alföldről megtért Eberl nemcsak járt ezután is a Greiner házhoz, de éppen Karolina kedvéért tette ezt.⁴¹ Karolina fivére Eberl és más fiatalemberekből egy kis irodalmi kört alakított,⁴² a melynek Karolina is tagja volt. Gabriellának fájhatott e társaságba visszajárni, legalább is kellemetlenül érinthette volna a találkozás. Ha a két költő lány barátsága mély sohse volt, annál fontosabb volt az Gabriellára irodalmi szempontból.

Mert a Greiner házba lépő leánykát az egész bécsi irodalmi világ köszönté. Karolina szerint: „A szépművészetek éltek és uralgtak házunkban, állandóan költők vetek körül, zenészek, jelentős festők, kik Bécsbe jöttek és számos másfajta tudóst vezettek be szüleim házába, mely a főváros sok házát fölülmulta. Mindent, a mi új költőktől a bel- vagy külföldön megjelent, megismertünk, olvastunk, megbeszéltünk.“⁴³ Alxinger Leon és Blumauer Gabriellát azelőtt is ismerik, de itt kellett megismerkednie Haschkával, ki a Greiner-ház legrégibb íróbarátja volt, ki először lett Karolina tehetségére figyelmes.⁴⁴ Ugyancsak ő vezette be rendre az irodalmi nagyságokat is, Mastaliert, Denist, Leont, utóbbi mint nevelő volt alkalmazva Karolina fivére mellett. Itt kötött Gabriella e költőkkel és más tudós emberekkel ismeretséget és e kör Gabriellát nagy tisztelettel övezé. A mindnyájuknál jóval fiatalabb szellemnek Blumauer adta ki verseit, melyeket Alxinger megbírált és javíttgatott. Gabriella egyébként szorosan egyikük hatása alá sem került. Alxingerhez való viszonyára jellemző Gabriella egyik későbbi nyilatkozata: „Alxinger szavait sohasem felejttem el. Gyakran mondta, ha költeményeimből vala-

⁴⁰ Pichler Karolina: Zerstreute Blätter 26. l.

⁴¹ Pichler Karolina: Denkwürdigkeiten I. k. 176. l.

⁴³ Pichler Karolina: Denkwürdigkeiten I. k. 54. l.

⁴² Ugyanott, 194. l.

⁴⁴ Ugyanott, 26. l.

mit ítélet végett elibe tettem: E költemény pompás, de mégis van hibája: nem nekem szól.⁴⁵ A költőnőt Leonhoz fűzte a legmélyebb barátság. Ő az, a kit Alxinger azért szeret, mert a szerencse csekély adományait övével megosztva, fényes mulatság helyett anyja karjába siet.⁴⁶ E gyöngéd, a világgal kissé meghasonlott lélek Gabriellában lélektársra lelt. Barátságuk ideje — bár nem a Greiner házban ismerkedtek meg — 1787 tájára esik, 1788-ban már közli Leon verskötetében a költeményt, melyet Gabriella hozzáintézett. A kor szokása szerint csaknem minden bécsi költő intézett a leányhoz tisztelő sorokat s legtöbbször Gabriella válaszol is. Legkorábban ismerjük a leányka Hegradhoz írott költeményét.⁴⁷ A korán elhunyt Deurer,⁴⁸ ki Gabriellát versében lánynyá változott csalogánynak mondja, csak elismeri, Blumauer⁴⁹ már bonczolja is költészetét: Szerelem adta lantját, legyen jutalmazója is a szerelem! Ismerjük Blumauernek másik versét:⁵⁰ *Bei Übersendung eines Paars weisser Handschuhe*, mely valószínűleg szintén Gabriellának szólhat, tekintve a költőnő hasonló költeményét: *Bei Erhaltung eines Paars weisser Handschuhe*.⁵¹ S mert a fehér kesztyű a szabadkőművesek ajándéka,⁵² nem lehetetlen, hogy Gabriella is e rendhez tartozott, legalább is hajlott hozzá, hisz Leon, Blumauer és maga Greiner tanácsos is szabadkőművesek voltak.

Liebel, az esztétika professzora, bárcsak hírből ismeri, megéneklí Baumberg-Sapphot, a mint ő nevezi; Gabriella sietett a figyelmet hasonlóan viszonzni.⁵³ Későbbi lehet a Retzerhez intézett költemény,⁵⁴ melyben Gabriella mély lehangoltsága, mely a Leonhoz írt elégiában tükrözik, még vigasztalanabb. Alxinger több költeményben ünnepli költőnőnket, boldognak nevezi azt, ki e tiszta lelket elnyeri,⁵⁵ és irigykedve gondol a kis madárra, kinek Gabriella hálószobájában jut helye.⁵⁶ Itt már nemcsak a lantpengető költőnőt, de a szép lányt is ünnepli. Mert bizonyára Gabriellának nemcsak szelleme volt az, a mi őt elragadóvá tette. Épen külső bája, viselkedése, melyet szelleme besugárzott, kötötte meg kettősen az emberek szívét. És maga is sejtí, hogy nő volta miatt ünnepelték annyira.⁵⁷

⁴⁵ Gabriella Bacányihoz, kelet nélkül; M. Tud. Akadémia kéziratára. Levelezés 4°—140. sz.

⁴⁶ Leon: Gedichte (Bécs, 1788.) 196. l.

⁴⁷ Hegrad Frigyes: Vermischte Schriften (Bécs, 1785.) I. k. 225. l.

⁴⁸ W. M. 1795; 38. l. ⁴⁹ Ugyanott, 1876; 136. l. ⁵⁰ W. M. 1785; 109. l.

⁵¹ W. M. 1792; 110. l. ⁵² Pichler Karolina: Denkwürdigkeiten I. k. 105. l.

⁵³ S. G. 63—65. l. ⁵⁴ S. G. 287. l. ⁵⁵ W. M. 1792; 94. l.

⁵⁶ Alxinger e költeménye valamely gyűjteményben jelenhetett meg. Az Akadémián kiszakított lapokon a vers. L. 4°—141. sz.

⁵⁷ Gabriella Pichler Karolinához. 1802 május 16. M. N. Múzeum kéziratára. (Külön őrzött levél.)

Alxinger bókja, midőn fölsóhajt, hogy a leányka nem hozzá írja költeményeit, mutatja; hogy a kritikus lelkében még a kritika perczében is egy zengőbb húr pendült meg. Gabriella személyének elragadó volta tulbecsültette kortársaival költői erejét, „nem bíralták, csak élvezték“, mint azt férje is tette eleinte. Ratschky egyenesen „szép dalnoknő“-nek nevezi őt, ki testének báját háziasságával, élczes kedvével fokozza.⁵⁸ Gabriella kora lányaival szemben állott: az idegen nyelven gagyogó, fényűző és üresfejű hölgyek között ő német lelkületű, egyszerű, házias és művelt leány! Nem is bocsátották meg neki Bécsi hiú szépei, hogy Liebel szerint ő ezerből egyetlen, a ki a szívet varázshangokkal megtéríti, oly országban, hol a szép nem még tündérmesével mulatozik. Fölháborodnak Gabriella ellen:

Nem volna gondja semmi másra?
Nő nem született versírásra!⁵⁹

Védelmére Alxinger siet, és költeménye fordúlatos szatira a bécsi hölgyvilág ellen, melyben tükröt tart az irigy lányoknak: hiúságuk, esztelen tetszelgésük, nemzetietlen lelkük félműveltsége mellé Gabriella ragyogó példáját állítja. S hogy Alxinger szava őszinte, azt Pichler Karolinához frott sorai bizonyítják, melyben nyíltan ír meg neki nem éppen hízelgő intéseket.⁶⁰

Gabriella e költeményre büszke — boldogan felel. Alxinger biztatására örömmel pengeti tovább ifjúi lantját:

Szelid — merengve, — jóbaráti körbe' —
Múzsám a szerelem ölére hajlik.
A holdat zengve, hajnalt üdvözölve
Virágokkal cseveg. Ám sohse hallik⁶¹
Ajkárol ellenimre átok . . .

Hogy költőbarátain kívül másokat is megajándékozott múzsája gyermekeivel, mutatja a levél, melyben bizonyos Stampf nevű úr, talán

⁵⁸ W. M. 1786.

⁵⁹ Eredetiben: Hat sie sonst nichts zu tun, als dichten?
Fürwahr, ein Weib hat andre Pflichten!
(S. G. 35—39. l.)

⁶⁰ Pichler Karolina: Denkwürdigkeiten I. k. 95. l.

⁶¹ Eredetiben: Bescheiden schmiegt — im Zirkel guter Freunde
Sich meine Muse an den Liebesgott.
Besingt den Mond, begrüsst das Morgenrot
Bespricht mit Blumen sich, doch lästert Feinde
Mit keinen Wort . . .
(S. G. 39. l.)

jóbarátja, köszönetet mondva a neki ajándékozott versért, aranymedailont küld Gabriellának.⁶² Laudon sem vette rossz néven az ő dicsőítésére írott költeményt és míg Alxinger kis madárral, ő kutyácskával lepi meg a leánykát, természetesen Gabriella sietett megénekelni az ajándékot.⁶³

Híre a császári házba is eljutott. Hiszen korának gyermeke, és a politikai eseményeket is versbe foglalja, kevés vagyonszáját örömmel ajánlja föl a császárnak,⁶⁴ mikor a haza kér, Károlyt,⁶⁵ Krisztinát⁶⁶ dicsőíti, meg a württembergi herceget.⁶⁷ Az uralkodóház nem maradt közönyös iránta és 1796-ban komornául alkalmazták Gabriellát. Hogy ez őt valóban boldogítja, mutatja költeménye, melyben örömmel üdvözli barát-nőjét, ki szerencséjét megalapította, mert a császári házban szolgálhat. A költemény 1794-ben íródhatott⁶⁸ és Alxinger nemsokára gratulál Gabriella hasonló szerencséjének. 1796 januárius 15-én kelt a levél: „Éppen most beszéli Retzer nekem, hogy Önt a császárné kamarájában alkalmazta. Nem tudom Önnek szivem örömét effőlött eléggé lefesteni. Ön tudja, hogy senki melegebben részt nem vesz mindabban, a mi Önt éri, mint az Ön öreg barátja . . . Alxinger . . .”⁶⁹ Ez a levél tisztázza Gabriella alkalmazásának idejét, mert eddig csak annyit tudtunk egy későbbi leveléből, hogy tíz évig teljesített udvari szolgálatokat.⁷⁰ E szolgálat főleg Gabriella szellemét és izlését vette igénybe. A császárné képek alá irat vele emléksorokat, udvari ünnepélyeknél kell költői tehetségével segédkeznie,⁷¹ és így költőnők közelből sajátítja el az udvar finom szokásait, illemét, melyet későbbi rossz napjaiban még elővesz. Az akkor még gyermek Mária Lujzát Gabriella a rajongásig szereti, és megjósolja, hogy trónra kerül.

E kitüntetést költőnők Teréz császárnénak köszönheti, bár a császári ház más tagjai, például a württembergi herceg, is nagyrabecsülték, hisz éppen e herceg küldött neki száz forintot verskötetének egy eredeti példányáért,⁷² és később Erzsébet hercegnő képével ajándékozta meg.⁷³ Rudolf főherceg levelében megemlékezik Gabriella költe-

⁶² M. Tud. Akadémia kéziratára. L. 4°—141. sz.

⁶³ S. G. 277. l.

⁶⁴ S. G. 233. l.

⁶⁵ S. G. 254. l.

⁶⁶ Ugyanott.

⁶⁷ S. G. 258. l.

⁶⁸ W. M. 1795; 60. l.

⁶⁹ M. Tud. Akadémia kéziratára. L. 4°—141. sz.

⁷⁰ Horánszky (326. l.) említi e 10 évi szolgálatot.

⁷¹ Levelek Gabriellához más udvari alkalmazottaktól; M. Tud. Akadémia kéziratára. L. 4°—141. sz.

⁷² A württembergi herceg Gabriellához 1800 januárius 18. M. Nemzeti Múzeum kéziratára. B. J. 1315. sz.

⁷³ Ugyanaz, 1811 márczius 23. M. Tud. Akadémia kéziratára. L. 4°—141. sz.

ményeinek nőiesen gyöngéd, de férfiasan kifogástalan tökéletességéről.⁷⁴ Ám hogy Gabriella legtöbbit a császárnénak köszön, azt későbbi francia nyelvű levele mutatja, melyben Mária Lujzához fordul az akkor már nyomorgó költő: „Ausztia császárnéja, — Felsőged anyja, soká részesített pártfogásának tisztességében . . .”⁷⁵ E címen folyamodik Gabriella később gyakran az udvarhoz, de azt a támogató jóindulatot, a melylyel Mária Terézia Pichler Karolina édesanyját udvari szolgálataiért elhalmozta, Gabriella Mária Lujzánál föl nem leli. A császárné 1807-ben elhúny, és költőnők sokat veszít: „Ő ismert, ő igaz, szeretetteljes kegygyel méltányolta gyermeki odaadásomat.” Így emlékezik rá később a sorsverte asszony.⁷⁶

Az 1800-adik év küszöbén még fényben él, ünnepelve Gabriella, de családjában már csapások érik: szeretett nagybátyja az ármány áldozata lett, Bécsből elhelyezték. 1797-ben fordul a mélyen elbúsult leány Károly főherceghez, hogy járjon közbe nagybátyjáért, az ő igazi gyámoláért. Hogy ez a kérése nem teljesült, azt későbbi leveléből sejtethetjük: „Oly forrón, és keserűn még nem sirtam . . . csak akkor, midőn derék nagybátyám szintén a cselszövés áldozata lett.”⁷⁷ És halálára írt versében mondja, hogy távol és idegenek hantolták el drága rokonát.⁷⁸ S ha ez a gyámola már meg van bénítva, másik oszlopa, édesatyja egészsége szintén megingott. Már évek óta mellbetegségben szenvedett s ezt a bajt ő a levéltár aktáinak átköltözésénél szerezte. Ládánként vette át az iratsomókat a porladó falak közül, kimondhatlan fáradtsággal teremtve rendet azok zűrzavarában. Ezért látogatott el évenként leányával Badenbe. 1799 nyarán is itt tartózkodnak és Gabriella atyja kívánságára összegyűjtve, rendezve kiadott és kiadatlan költeményeit, innen hírdet előfizetést verskötetére.⁷⁹ Így jelenik meg 1800-ban az első önálló gyűjtemény, mely azonban az elszállt ifjúságnak terméke. Mint a begyűjtött gabona minősége a vetés idejétől, az érlelő napsugártól függ, úgy e kötet méltánylásához is vissza kell térnünk költőnők zsenge ifjúkorába, és munkásságát onnan kezdve kell végigtekintenünk.

Hasonlítsuk a német irodalmat 1749-től a tizenkilencedik század küszöbéig viz tüköréhez. A nagy költői szellemek mint kövek hullottak e tükörrre, a tőlük kiinduló áramlatok mint zúgó hullámgyűrűk — egymást áttörve, keresztezve futották át Németországot. Ausztia politikailag

⁷⁴ Rudolf főherceg Gabriellához 1799 július 8. Ugyanott R. U. J. M. 4°–82. sz. (Másolat.)

⁷⁵ Gabriella Mária Lujzához 1813 november 18. M. N. Múzeum kézírattára. B. J. 1315. sz.

⁷⁶ Gabriella Mária Lujzához, 1812 januárius 16. M. Tud. Akadémia kézírattára.

⁷⁷ Gabriella Bacsányihoz, 1816 februárius 20. M. Tud. Akadémia kézírattára.

⁷⁸ G. 129. l. ⁷⁹ Névtelen életrajz. M. Tud. Akadémia kézírattára.

is a birodalom szélén állott, irodalmi szempontból is periféria maradt, hova minden új irány Németországból jő át és hódít gyakran oly időben, mikor otthonában már új eszmék termékenyítenek.

Ausztria a tizennyolcadik század közepén végre megnyitotta sorompóit, melylyel magát a reformáció kora óta Németország szellemi mozgalmaitól elzárta. A nemzeti költészet száműzött virága, melyet eddig csupán a nép ápolt, most virulásba kap magasabb körökben is. *Gottsched* elveit már régen megtámadták odahaza, mikor Bécsben még virúl az anakreoni költészet, de már nagy tisztelettel fogadják az ész emberét, ki 1749-ben Bécsbe jő.⁸⁰ Ez a tény az első láncszem Ausztria és Németország szellemi életének megújított kapcsolatában. Forró vágyként élt ez időtől kezdve Ausztriát Németország szellemi színvonalára, Bécsset az egész németiség szellemi központjává emelni.⁸¹ E vágyakból csak az első teljesült: a tizenkilencedik század hajnalán, a romantika idején Ausztria Németországgal lépést tartott.

E félszázados küzdelemben Ausztria úgy áll Németországgal szemben, mint gyermek a férfival, erejének egy részét szellemi kertjének ültetésére kell fordítania, míg Németország már ezidőben gazdag gyümölcsözésre van előkészítve. Ausztria tehát csak az előmunkálatok idejét éli, Németország ellenben már magas színvonalat teremtett, melyet Ausztriában még keresnünk sem lehet.

Gottsched észszerű elvei együtt hódítanak a német nemzetiség eszméjével. 1761-ben megalakult a *Deutsche Gesellschaft*, rá egy évvel (1762) megindul a *Welt*,⁸² e két tényező a latin-francia műveltség ellen, és az ész elveiért küzd. Ettől kezdve az osztrák írók általában és jellemző módon a tiszta német nyelvre törekszenek, de e mellett a latin alapvető műveltség még mindig megmarad. *Gottsched* elveivel csakhamar *Klopstock* hívei állanak szemben. A bárdok holdvilágos, sejtelmes tájai, emberfeletti hősei, a druidák szent berke helyett kér magának az anakreoni rózsaligetek és az észszerűség pusztaságai után. Németországban már *Winckelmann* és *Lessing* hellén klassziczizmusa dereng, mikor Ausztria a hatvanas években megkezdí bárdköltészetét. *Denis*, az első bárd és *Osszián* fordító után egész sereg vallja magát Ausztria bárdjának, s minthogy az ossziáni hősoket az ősgermánokkal azonosították, a közfigyelem a német előidőkre irányult. Ennek főhíve Ausztriában *Leon*,⁸³ ki *Gleim* és *Bürger* példájára az ősok erőteljes énekének varázsát szeretné fölcsendíteni.⁸⁴ Különben is, őt a régi német kódexek

⁸⁰ Bleyer id. műve 12. l.

⁸¹ J. W. Nagl und J. Zeidler: *Deutsch-österreichische Literaturgeschichte*. Schlussband. 29–32. l. ⁸² Ugyanott 50. l.

⁸³ Nagl-Zeidler id. műve 318. l.

⁸⁴ *Leon*: *Gedichte* (Bécs, 1788.) Előszó XVI. l.

kutatása — lévén ő az udvari könyvtár őre — szintén az arkhaisztikus költészetre csábította.

Ez irány hatása alatt a költészetben föllép a melankhólia ; a wertheri érzelmesség és siegwarti érzelgősség, a rajongó barátság, nevetségül szolgálva Wieland derűs követőinek,⁸⁵ kik csakhamar számban és tehetségben vezérszerephez jutnak. E főbb irányok uralkodnak 1749—1800 között és egyenesen velök kapcsolódik Ausztriában a romantika, mely személyes érintkezések folytán Németországból oly gyorsan jött át Ausztriába, hogy az irodalmi fejlődés láncolatából a klasszicizmus láncszeme Ausztriában jóformán kiesett.

A felvilágosult észszerűség, az érzelmesség és a wielandi derű, e háromból volt összeszöve a talaj, melyen Baumberg Gabriella szeleme fölvirult. Ez utóbbi iránynak két legünnepeltebb költője, Alxinger és Blumauer. Előbbit „Wieland vetélytársának“ mondja költőnők,⁸⁶ utóbbit „Wieland szenvedélyének“ nevezi Schiller. Wielandnak e követői vezették költőnönket a világ elé. Ugyancsak Wieland híve volt Ratschky is, ki egy önálló osztrák Musenalmanachot szerkesztett.⁸⁷ A párisi „Almanac des muses“ mintájára alapított németországi almanachok : a lipcsei, göttingai és a Voss-féle adtak ugyan Ausztria irodalmának is helyet, de az osztrákság, valamint minden átvett szellemi áramlatra rányomta egyéni jellegét, úgy most sietett önálló gyűjteménnyel a világ elé lépni. Így indul meg 1777-ben a Wienerischer — később Wiener Musenalmanach, mely, ha esztétikai értékben nem éri is el németországi mintáit, irodalomtörténeti szempontból nagy fontosságú ; mert az osztrák költőknek csaknem mindannyiát felölelve ; az akkori osztrák lírának tökéletes, egységes képviselője.⁸⁸ Minden irány, mely az akkori lírában szerepel, érinti a Wiener Musenalmanachot, a mire jellemző Fridrich verse : „Dichter und Dichterlinge.“ Növekszik, mondja, a csapat, kik Wielandot, Joungot fosztogatják, Ramler, Weisse, Gleim, Voss és Gessner módjára hangicsálnak, Goethe-t utánozva nyávognak :

A női nemmel
Nem is gondolva,

Adóját immár
Az is lerója.⁸⁹

⁸⁵ W. M. 1786 ; 41. l. ⁸⁶ S. G. 39. l.

⁸⁷ Rommel Ottó : Der Wiener Musenalmanach. Az Euphorion hatodik kiegészítő füzet (Lipce és Bécs, 1906.) 20. l.

⁸⁸ Nagl-Zeidler id. műve 307. l. és Rommel id. műve 19. l.

⁸⁹ Eredetiben :

Nicht zu gedenken
Der Weiblein Zahl
Die — — — — —

— — — — —
Auch ihren Zoll
Den Sammlern schenken. (W. M.1794; 29. l.)

E nők közül Antonia Forster, Caroline Greiner, Josepha Baronesse von Buschmann, Maria Anna Egrovary, szül. Tiell, Wilhelmine Maisch a legtehetségesebb volt költőnők, Baumberg Gabriella, ki 1785 óta a Wiener Musenalmanachnak legbuzgóbb írója. Korábbi munkásságáról keveset tudunk. Az atyjához írt ismeretlen versén kívül egy kéziratos imádsága van,⁹⁰ mit bizonyára maga írt, tizenhatszadik születésnapjára. Tudjuk, hogy Pichler Karolina még sokkal ifjabb korában egész imakönyvet írt magának.⁹¹ A kéziratban maradt ima gondolatvilága ugyanaz, mint Gabriella legtöbb költeményéé, az emelkedett, önzetlen mindentfölejárlás, töprengő gondokon át reményre vergődés, a vigasztalódás, mely nem egy jobb jövőre hitében nyugszik meg, hanem teljes és türelmes passzivitásban mindennel szemben, a mi érheti „Uram, — te nem fogsz oly súlyt rakni gyermekedre, mit az elhordani ne bírna.“ E gondolattal Gabriella későbbi leveleiben is találkozunk. Hegradhoz 1785 márczius 5-ikéről kelt⁹² verse is korábbi, mert a Wiener Musenalmanach csak 1785 Szent Mihály napján hozza Gabriella első költeményeit, habár azok lehetnek korábbi eredetűek is.

A Wiener Musenalmanach-ban való föllépte után kezdődik igazi írói munkássága. Tizenegy évfolyamában (1785—1796-ig) hatvankilenc költeménye jelenik meg, közülök hét álnéven vagy pusztán nevének kezdőbetűi alatt.⁹³ Hogy ezek Gabriella versei, azt az 1800-ban megjelent gyűjteménybe való felvétel bizonyítja.⁹⁴ Hogy nem saját neve alatt adta ki, annak több oka lehetett, egyeseknél a férfihez illő tárgy vagy a leplezetlen érzelemnyilvánítás. A hatvankilenc költeményből hét fordítás,⁹⁵ a mit egyrésztől már a Musenalmanach-ban, másokról csak az 1800-iki gyűjteményben mond meg.

Pichler Karolina szerint Gabriella másuvá is írt,⁹⁶ ezek közül a *Literatur und Völkerkunder*ól tudunk,⁹⁷ hová 1787-ben írt néhány rövidebb verset, míg Leonhoz írott verse 1788-ban jelenik meg Leon kötetében. Mint különnyomat jelentek meg: Auf Laudons Ankunft in Wien.

⁹⁰ Másolata a M. Nemzeti Múzeumban, B. J. 13, 15. sz.

⁹¹ Pichler Karolina: Denkwürdigkeiten. I. k. 84. l.

⁹² Hegrad Frigyes id. műve I. 225. l. k.

⁹³ Ezek a következők: 1785-ben, a 13-ik és 88-ik lapon G. B. b. álnév alatt. Azután: 1785; 62 l. Freyherr v.* — 1791; 126. l. G. B. — 1791; 136. G. — 1791; 139. l. B. — 1796; 109. l. von Traubenberg.

⁹⁴ Rommel erről nem tud. Traubenberg nála mint bortal szerző. (98 l.) Freyherr v.* pedig mint egyetlen hosszabb költemény szerzője van említve (15 l.).

⁹⁵ A következők: 1785; 62. l. — 1789; 52. l. — 1790; 88. l. — 1792; 74. l. — 1795; 74. l. — 1795; 99. l. — 1796; 40. l.

⁹⁶ Pichler Karolina: Zerstreute Blätter. 26. l. és G. LXVIII. l.

⁹⁷ King-Tsching id. műve.

1789. — Danklied zur Ehre Karls gesungen 1796. — Auf die Widergenesung ihrer königlichen Hoheit. (1798.) stb. — An den grossen unsterblichen Haydn (1799). Valószínű, sőt bizonyos, hogy minden költeménye, mely fontos események alkalmával a közönség érzelmeit tolmácsolta; megjelent külön, ám biztosan csak ezekről állíthatjuk. Egyetlen kéziratban maradt költeményét ismerjük: Auf Carls langersehnte Ankunft, 1797.⁹⁸ Azonkívül bizonyára más, jelentéktelenebb lapokba is dolgozott, kiadatlan költeményei is nagy számmal lehetnek, midőn 1799-ben gyűjteményét elrendezi. A kötet Bécsben, 1800-ban a Trattner-féle nyomda alul kerül ki és ott is jut forgalomba.

E gyűjteményt külön csak oly szempontból vizsgálhatjuk, hogy mennyit haladt, mennyiben változtatott költőnk a már korábban is ismert költeményein. Mint újabb termékek gyűjteménye a kötet számításba nem jöhet, mert minden, a mi lelki életéből fakad, korábbi keletkezési időre vall, későbbiek csak azon versek, melyek külső indítékból fakadtak, az alkalmiak, értéktelenek. A többiek lélektani, esztétikai értékelése csak a Wiener Musenalmanach-beli költeményekkel együtt történhetik. Egyébként a mi az Összes költemények anyagát illeti, hiányzik belőle három költemény, mely a Wiener Musenalmanach-ban megjelent.⁹⁹ A különnyomatban megjelentek közül elmaradt: Auf die Widergenesung s más.

Lássuk, mit ad az ifjúkor, a „gyermekesen elfogulatlan, nemes leánylélek.”¹⁰⁰ Vessünk egy pillantást a leányka felfogására, mikor lantjához nyúlt. A múlt összeomlása és a jövőnek megalapozása korában volt, mikor az értékek minden téren inogtak és eltolódtak — a felfogások magasságot és mélységet egyaránt mutatnak. Mig Alxinger és követői papi kézzel áldoznak a múzsáknak, addig Blumauer és iskolája silány tárgyakat, szegény érzelmeket énekelnek. Gabriella fölfogása még Alxingerénél is magasabb: „Üdvözlégy dicső költészet!” szól az ifjúság mámorában,¹⁰¹ és bánatában az „Apolló ajándékozta lant”¹⁰² „utolsó öröme,”¹⁰³ kinek „áldozati csokrot szentel.” Ő költészetében a „lélek magasztos érzelmeit festi,¹⁰⁴ legdrágább kincsében, amit Istentől kapott.¹⁰⁵ Lantja neki tréfára, enyelgésre tulságosan szent. Még rossz sorsában is, mikor férjét komoly tárgyaiért megfeddi, fölkiált: „Pasquillt tudnék írni,

⁹⁸ M. Tud. Akadémia kéziratára L. 40—141 sz.

⁹⁹ Rommel szerint Gabriella mind fölvette a W. M. verseit a S. G. be. (208. l.) A hiányzó versek a következők: 1789; 75. l. — 1791; 141. l. — 1795; 60. l.

¹⁰⁰ F. W. Meyern bevezetése a G.-hez. LXVI—II. l.

¹⁰¹ W. M. 1785; 22. l. ¹⁰² S. G. 1. l.

¹⁰³ W. M. 1789; 22. l. ¹⁰⁴ S. G. 63. l.

¹⁰⁵ W. M. 1787; 124. l.]

de ahhoz múzsám sohse fogja magát lealacsonyítani.¹⁰⁶ És mikor felszóltják, hogy Ferencz császár tiszteletére írt ódával eszközöljön ki magának segínyt — fölháborodva útasítja vissza, mint lantjához méltatlan ajánlatot.¹⁰⁷ Csak az igaz érdem méltó a dalra, írja másutt.¹⁰⁸

A viszony, melyben a lant pengető lány a külvilághoz állott: teljes szubjektivitás. Költeményei „önmagával való beszélgetések.”¹⁰⁹ A külvilágtól vesz gyakran indítékot egy-egy verse megírásához. Életrajz-írója megemlíti, hogy mikor a nefelejtsen lebegő pillét látja, úgy kap utána, hogy a patakba esik. E kis eseményt meg is énekelte.¹¹⁰ Ilyen való alapon áll minden költeménye, mindig igaz helyzetből indul ki, mindig igaz érzelemből ír. Ám mindent átsző lelkevel és ezért epikára szinte képtelen. A kis mese a csalogányról és a héjáról csak életébe beavatatlannak fog mesének tetszeni: a csalogányra, ki szépen dalol, lecsap a héja! Itt is saját sorsán panaszkodik.¹¹¹ Érzelmei néha nagyon is elragadják. Szülei ezüstlakodalmára írt ünnepi költeményében — szívének engedve — atyja dicsőítésébe kap, pedig atyját és anyját egyformán illenék ünnepelnie. Bármit ír, soha egy perczre se hisszük el, hogy nem róla magáról van szó, ha mások maszkjába öltözik is. Minden, a mi nem ő, csak áttetsző ruha, melyen átsillan egyéni lelke. Idillben, mesében e vonás nem válik előnyére, annál kedvesebbé teszi őt igazi lírájában. Ha van érdeme Gabriella költészetének, éppen e ponton találjuk meg azt. A kor költői kivétel nélkül hamis érzelmvilágot nyújtanak, a megszokott és eltanult érzelmek mögött gyakran más a költő lelke; a leplezetlen őszinte, bensőséges életet meg se sejthetjük náluk.¹¹² Gabriella, lévén nő, már eleve szubjektív volt, mégis épp a nő voltánál fogva a válik őszintesége érdemévé. Korában nők ajka inkább leplezett, mint vallomásra nyílt. Pichler Karolina, a híres Karschin, és más nőköltők szerelmet nem igen énekelnek. Gabriella költészetében a nők árulást láttak nemük ellen, félttek, hogy varázsukat, a bódító titokzatosságot veszítik el; „sokan, mint szokatlan dolgot, helytelenítették,” egyrészt, hogy mint nő ír, másrészt, hogy így mer írni.¹¹³ Gabriella lelke emanczipációra hajlott, küzdött tehát a téves hagyomány ellen, mely a nőt hallgatásra készíti. Eleinte ő is röstelkedett, izzóbb verseit csak 1800-ban

¹⁰⁶ Gabriella Bacsányihoz 1815 februárius 3. M. Nemzeti Múzeum kéziratára B. J. 13, 15. sz.

¹⁰⁷ Thaly Kálmán: Bacsányi sirja és emlékezete Linzben. Figyelő II. k. (1878) 241—255. l.

¹⁰⁸ Gabriella kiadatlan versgyűjteménye az Akadémiában. R. U. J. M. 40—82. sz. Rendezett gyűjtemény IV-ik könyv: Die Muse.

¹⁰⁹ F. W. Meyern előszava LXVII. l. ¹¹⁰ W. M. 1785; 48. l. ¹¹¹ S. G. 247. l.

¹¹² V. ö. Rommel id. műve 209. lapjával.

¹¹³ G. 3. l. és LXVIII. l.

adja ki, könnyhullatással vallja be költői hajlamát,¹¹⁴ de ifjúlányos szemérme nem jöhetett összeütközésbe a tehetséggel és érzelmekkel, melyeket ő jogosaknak tartott. Éppen ez teszi őt mint lányt tisztává, mint költőt rokonszenvenné. Az ő érzelmeit nem szégyen megvallani. Benne Petőfi büszkesége volt meg: őszinteség, az erény bátorsága. Neki a költészet belső szükség, kényszer: „Ha a papíron áll, a mi képzelmem fölgyújtja, keblem megkönnyül.”¹¹⁵ Jótétemény ránézve, ha kibeszélheti érzelmeit. „Tudod, — írja férjének — mint érzem magam, mikor valamit szívem mélyéből hozok világra.”¹¹⁶ Éppen az indítja dalra, hogy őszinte csak versben lehet.

Azon ki sem botránkozik,
Hogy rímelés csak, azt hiszik.¹¹⁷

Másutt azt kérdi elhagyó múzsájától: „Visszaéltem-e szent ihlettednek óráival, nem érzett, üres szójátékot szólva?”¹¹⁸ És lantjától azért búcsúzik, mert sok volt az igazság, a világ álarczosbálján nem tetszett az embereknek. Inkább leteszi lantját, mintsem üres enyelgést üzzön vele!¹¹⁹ Greinerék kertjében is szívből fakadt dala és a legerősebb érv őszintesége mellett élettörténete. Ha a kevés adat, a mi élete első feléből ránk maradt, már összhangban áll gazdag költészetével, élete későbbi folyását levelei és hivatalos akták őrzik. És mind a kitartás, hűség, önfeláldozó igénytelenség, a mi ifjúkori költeményeiben alapváz, későbbi életének is törhetetlen, hajthatlan oszlopaként tündököl. Joggal mondja költészetéről:

Mit súgott lelkem, szívverésem,
Mi életemben drága volt,
Szentelt, ártatlan ihletésben
Mint vallomás, ajkamra folyt.¹²⁰

Neki vétek a színlelés: „Ha néha ellenkeznek szavaim és tetteim, ne haragudj; tettetővé szoktattak, sohasem volt szabad igaz érzelmei-

¹¹⁴ S. G. 6. l.

¹¹⁵ Gabriella Bacsányihoz. Keltezetlen levél 1816 körül. M. Tud. Akadémia kéziratára, L. 40—140 sz.

¹¹⁶ Gabriella Bacsányihoz. 1816 július 25. M. Tud. Akadémia kéziratára.

¹¹⁷ Eredetiben:

Denn niemand stösst daran,
Man hält 's für Reimerei. (W. M. 1786; 22. l.)

¹¹⁸ W. M. 1789; 22. l. ¹¹⁹ W. M. 1787; 124. l.

¹²⁰ Eredetiben: Was ich gedacht, was ich empfunden

Und wiünschenswert im Leben fand

Was in der Weihe hell'ger Stunden

Ich, arglos, wie ich war, gestand. (G. 3. l.)

met elárulnom, s úgy jelentek meg azok, mint néma lapok, a miket rímeknek tartottak.¹²¹ Így ír férjének, majd szerelmesétől elszakított barát-nőjéről szólva felsóhajt: „Mily gyakran voltam én is ily helyzetekben, azt költeményeim bizonyítják, melyek tulajdonképpen nem költemények, hanem szívemnek kibuggyanásai.“¹²² Ha Haschka Ratschkyt dicséri, hogy úgy él, a mint ír,¹²³ Gabriella úgy írt, a mint élt. Nála élet és költészet egyet jelentenek, minden lépés, a mit életéből fölfedezünk, költeményeit igazolja, költészetét élete nélkül néha értenünk se lehet; ám költészete alapján, mint színes kövecskékből a mozaikot, életének képét összeállíthatjuk, ha kissé halványabb, elmosódottabb képben is.

A mi életében találkozott, azt kell keresnünk költészetében is, szerelmét, baráti viszonyait, családja iránti gyöngéd vonzalmát, honleányi érzelmeit, hajlamát a természethez.

A szerelem ihlette legelőbb. Erato ültette a költészetet szívébe,¹²⁴ „Daloltam, a mit minden ifjú szív kíván magának,“¹²⁵ mondja. „Szerelem és barátság voltak bálványaim“¹²⁶ e kettő nélkül szívünk üres,¹²⁷ de főként szerelem nélkül:

A legnemesebb, tisztább gerjedelmet:
Az ártatlan, igaz szerelmet
Legszébbnek és legméltóbbnak találtam
Hogy csengjen lantom lágy dalában.¹²⁸

Blumauer is így szólítja meg: „Szerelem nyújtá lantodat.“¹²⁹

A kor szerelmi lírája mélység és magasság között lebeg. Fölületes, enyelgő az anakreoni szerelem a maga költött pásztorvilágával, míg a bárdok érzelmessége holdkóros, egészségtelen álmodozássá válik; lantjukra csak a szerencsétlen szerelem méltó. Werthert és Siegwartot gúnyolja Grolzhamer *Romanenliedje*, kik ezerképpen lépnek föl Bécs holdvilágos költészetében. A költő elútasítja reményteljes szerelmét:

Hah! Kegyelmed barbár népség,
Szellemtud, bús éji kétség,
Golyó kell, s halál nekem.¹³⁰

¹²¹ Gabriella Bacsányihoz. 1800 januárius 5. M. Nemzeti Múzeum kézirattára. B. J. 1315. sz.

¹²² Ugyanott, 1800 június 10. ¹²³ W. M. 1786; 34. l. ¹²⁴ S. G. 63. l.

¹²⁵ S. G. 1. l. ¹²⁶ S. G. 138. l. ¹²⁷ S. G. 192. l.

¹²⁸ Eredetiben: Der edelste, der reinste aller Triebe
Die unschuldvolle, wahre Liebe
Schien mir . . .
Des Liedes würdigster und schönster Gegenstand. (G. 3. l.)

¹²⁹ W. M. 1786; 136. l.

¹³⁰ Eredetiben: Ha! Erbarmen ihr Barbaren
Sendet blasse Geisterscharen
Gebt mir Kugeln . . . (W. M. 1786; 41. l.)

Számtalan ilyenféle versre bukkanunk, a Wielandisták tollából. Annál kevésbé ábrándoztak ezek. A nő értéke szemükben csekély, számos epigramm gúnyolja őket, kik csacsokák, felületesek, érzékiek és ostobák. Maga költőnők sincs neméről a legjobb véleménynyel, csak-hogy nála a gúny humorossá szelidül.¹³¹ Alxinger szerint a szerelem minden rossznak kútfeje, ő az antiplatonizmust dicsőíti, melegen érzeki, szinte ledér,¹³² nem is említve a többieket, kivált Blumauer követőit. Jellemző, hogy e költőknek a szerelem drága selyemruhája házasság után rongyolt, piszkolt fűzőváll csupán.¹³³ E fölfogást különben Grecourt francia költőből is merítik. Mindezt fölfedi nekünk a következő vers:

Siegwart ábrándos szerelme:

Sóvárgó jajja örök.
Temetőbe, éji csendbe
Holdvilágnak nyöszörög.

Grecourt Ámora dalát
Önti forró, durva szókbá
Wieland vidám Ámorát
Bölcsesség tanítja csókra.¹³⁴

Gabriella szerelme egyéni és sajátos. Születése, neme, nevelése erkölcsi tisztaságra predesztinálják, lelke emelkedett, szerencsétlen szerelme szinte hívja, hogy érzelmes költővé legyen. És ha gyermekkorában ott lappanganak a rajongó álmok: a földfeletti létnek élni, most mégse válik szentimentálissá. Ő lelki egyensúlyát nem veszti el később még akkor se, mikor az élet legkeservesebb ostorával verte is, ez a lelki harmónia kerül diadalra már ifjúkori költészetében is. Csak alig érintik a holdvilágos, érzelmes költészet sugara, mert gondolkozása mindig egészséges marad. Ha boldog lett volna, egész költészetét az az ártatlan derű jellemezné, mely mosolyogva csillan föl néha költeményeiben, futó fény a sötét tó tükörén.

¹³¹ W. M. 1785; 138. l.

¹³² W. M. 1789; 37. l. — 1788; 93. l. — 1792; 94. l. sat.

¹³³ W. M. 1788; 141. l. sat.

¹³⁴ Eredetiben: Siegwarts Amor, der nur immer
Zärtlich seufzet, schmachtend blickt.
Und sein nächtliches Gewimmer
Nach dem lieben Monde schicht.

Und mit Kirchhof Heimchen spricht.
Grecourts Amor, der im Schlamme
Roher Sinnlichkeit nur wütht

Wielands Amor, Sohn der Freude
Den die Weisheit küssen lehrt . . . (W. M. 1795; 83 l.)

Olyan átlátszó lélekkel, mint az övé, annyi becsületességgel és tiszta öntudattal, mint a mi sajátja, csak keserves kiábrándulások érhetők. Angyalt keres a földön és hiú, irigy lányok közé kerül, szíve szerint akar élni és mindent veszítve gúnyra talál, dalol és szemére vetik, hogy anélkül is kaphat férjet. Gabriella sorsában a tragikum magva szunnyadt: magasratörő lelke a prózai létbe ütközik, sorsa: „A világ forgatagában egyedül érezni magunkat.“¹³⁵ Ám azért nem akarta magát fennebb tartani társainál. Hogy esztelenül emancipált nem volt, azt Pichler Karolinához való barátsága mutatja, Karolina ki nem állhatta a „femmes superieures“-öket. Ő csak szíve szerint akart élni és dolgozni, ezért lett szerencsétlen és szerelmi lírája egész kis drámát tár elénk, melyben a nemes lélek — sokképpen megtépve — önmagát emeli föl, s önmagába térve „csöndes magaélvezetében“¹³⁶ lel nyugalmat.

Fehérruhás lélekkel indul az életnek, fölfogása a szerelemtől, mely már mint balga gyermeket foglalkoztatta, szinte exaltált, földöntúli. Szerelme nem a vágyak, szenvedélyek izzó napjának perzselő csókjára kifeszülő pompás rózsa, de a halvány, ezüstösen gyöngéd lótuszvirág szemérmes fakadása holdfényű éjszakán. Mint felülről jövő isteni hívás, cseng fülebe a szerelem,¹³⁷ nem érzéki örömeit sóvárgja; az ő szerelmével remegő fájdalom az élet, ám inkább, mint a szeretetlenség lusta mocsárját! A szerelem földi és mennyei örömeiből ő csak az utóbbit ismeri el, a többi nem szerelem. Csak az első álmok önzetlen, önfeláldozó tisztasága, melynek tárgya messzi fönt lebeg, elérhetetlenül; az „önmagából táplálkozó“, türelmes, csak fenséges vágyakat ismerő imádat, e tűz, mely lobog anélkül, hogy szerelme tárgyától táplálékot várna, csak ez az igazi szerelem. És ez aztán létszüksége, éltetője. Gabriella szerelme önmagában értékes és drága, ha nem ad semmi örömet, ha nincsen semmi jutalma, ha nem kapcsol és nem vezet sehova; pusztán létezésével már gazdagon fizet. E hang egészen lelkéből fakad, s mint minden serdülő leányban, kibén a szerelem sejtelmes éterien ébred föl, telve van rajongással. De a serdülő korról, nála nem tűnt el e rajongás, mint az rendesen szokott. Végig siratja első szerelmét, melyet az örökkévalóság sem tudna kioltani szívéből, neki fáj a világ, mely Plátó magasztos érzelmei helyett a kaczérságot ünnepli.¹³⁸ Szerelmi költeszetének mintegy jelképe „Eine Phantasie“ című költeménye. Rózsásnak festi az utat, mely a barátságtól a szerelemig ér és onnan vissza tövisesnek a szenvedések ösvényét. Az első út kevesebb dalra ihlette.

Ifjúsága hajnalán kölfeményei az álarczosbálók tarka sodrábaragadnak. A léha imádók fülebe suttogják bókjaikat s ő félfüllel, de mégis bol-

¹³⁵ S. G. 287. I.¹³⁶ Leon: Gedichte. 178. I.¹³⁷ W. M. 1789; 144. I.¹³⁸ W. M. 1790; 33. I. — 1795; 90. I. — 1786; 18. I.

dogan hallgatja. Ott lép az ifjú elébe, kinek jöttére mélyen sülyed minden eddigi öröm: lelke szelid galambként simul reá s a csillagok felé röptül.¹³⁹ Nem szégyenli bizony, hogy neki tetszetek a bókók, de most fölényesen nevet az édeskés urakon, tük is egyet rajtuk, mint azt más költők is teszik.¹⁴⁰ Inti is barátinót: csak ne higjjenek ezeknek.¹⁴¹ Itt még semmi sincs lelkének borús zárkozásából, boldog és ujjong, mint a tavaszra ébredt virág. Szerelme büszkévé, boldoggá és daczossá teszi: Mit — bün az, szeretni? Ezt a bünét halva sem fogja megbánni.¹⁴² Mintha Wieland Hüonja szólana: „Szeretni véték? Úgy az ég bocsássá meg. Ismerni más törvényt halott szivem se fog.”¹⁴³ Gabriella még titkolni se fogja, sőt dalban fogja bevallani: Szeretlek! Ő szabadulni akar nemének sallangjaitól.¹⁴⁴ Valóban érezzük az ifjú lányszív ujjongó dobbanását, mely hajlandó magát a világ központjául tekinteni; s a világ szolgál is neki! „Minden oldalról ostromolva“ éli világát,¹⁴⁵ és még szerelmesén is nevetni mer, a ki, e derék hivatalnok, miatta az aktákból is szerelmi dalt gyúr. „Kedves, add meg a császárnak . . .“ inti őt a lelkiismeretes lovag, erre a lányka bevallja, hogy hisz ő még imádkozni se tud már. „Nos te okos, te meg Istennek add meg az övét!“¹⁴⁶ Az állam fontos ügyeit máskor is beviszi költészetébe: Nehéz az országos gond, — akárcsak annyi imádó fölött uralkodni.¹⁴⁷ Ám lassan higgad az ifjúságnak első, mohón lobogó élvezetvágya, lelke csöndesen fordul magába vissza. Bizony únja kissé a társaságot, de kedveséért ellátogat oda és titokban mosolyog barátja bosszúságán, mikor őt körülrajongják. Sebaj! Szerelemben, katonaéletben egy boldog percz kárpótól egész napi bosszúságért.¹⁴⁸ A legragyogóbb fogadtatás se vesztegette meg lelke egyszerű igénytelenségét: mint Rousseau hívei: kunyhóba vágyik kedvesével.¹⁴⁹ Ez sem a többi almanach költő vidéki vágya, melyben nincsen semmi ősszinteség, Gabriella igazán igénytelen; a legegyszerűbb vacsora mellett jóbarátjával¹⁵⁰ boldog lenne. Sokkal később is ráemlékezik ez álomra, férje oldalán, az egyszerűségben: „a mai nap ifjúságom szépen betelt aranyálmaihoz tartozik.“¹⁵¹

Kedvesének küldött apróságokhoz elmés kis verseket fűz. Levágott hajfürtjéhez írja, hogy gyenge lesz hozzá, mint Sámson hajdan¹⁵² arczképét azért küldi neki, hogy mindig mosolyoghasson reá, mig az eredetit

¹³⁹ S. G. 218. l. ¹⁴⁰ W. M. 1791; 127. l. — 1784; 57. l. sat.

¹⁴¹ S. G. 88. l. ¹⁴² S. G. 58. l. ¹⁴³ Wieland: Oberon.

¹⁴⁴ W. M. 1786; 18. l. ¹⁴⁵ W. M. 1787; 54. l.

¹⁴⁶ W. M. 1791; 136. l. és 139. l. ¹⁴⁷ S. G. 160. l.

¹⁴⁸ S. G. 266. l. ¹⁴⁹ S. G. 119. l. ¹⁵⁰ S. G. 232. l.

¹⁵¹ Gabriella Bacsányihoz. 1800 február 5. M. Nemzeti Múzeum kéziratára.

B. J. 1315. sz.

¹⁵² S. G. 53. l.

mindenkép bosszantják, főleg azzal, hogy hozzávaló szerelmét — sub rosa — ostobaságnak nevezik.¹⁵³ Mint lesi jöttét kint falun, mikor várakozik reá.¹⁵⁴ Szerelme nyájas, ártatlan és derűs. Öröme csöndes mosoly, pajzán incselgés, bánata inkább mélabú. Csak egyszer szakad meg e plátói dalok kék ege, szemünkben egyetlen tűzsugár villan: a csók, mit egy forró báli éjszaka után kapott, szinte érzékivé teszi — még azután is megemlékszik e hirtelen üdvre, mely egész valójából kiforgatta amúgy is csordultig tele szívét.¹⁵⁵

De lelke gyorsan, könnyen borul el. Érzékenysége a legcsekélyebb benyomásra mélyen reagál, a legkisebb bánat egészen elborítja. Már e kicsinységekben látni lelke finom szenvedőlegességét. Elmegy atyjával Badenbe, bár kedvese féltékeny; neki szent a kötelesség.¹⁵⁶ Megbántójának kész megbocsátani, mielőtt az bocsánatát kérné; meg is csókolná, oh, csak jönne!¹⁵⁷ Daczossága mellett is önfeláldozó. Testvéri kezet nyújt vetélytársának,¹⁵⁸ nem a harcban, de a lemondásban nagy. Néha apró kellemetlenségek keserítik: kételkedik kedvese hűségében. Akkor küldi neki a nefelejtset és pillangót, ő a hű virág, kedvese a csapodár lepke.¹⁵⁹ És pillanatra föladja elveit: mégis jobb, ha hallgat a lány szerelméről, mert a férfi elfordul, ha szerelmünkről biztos.¹⁶⁰ Ám ezek csak pillanatnyi keserűségek, mert őt Adolffja mélyen szerette.¹⁶¹

Elszakadásuk volt fájdalmának igazi forrása. „Nem látjuk egymást többé már soha.“¹⁶² Így kezdi panaszát. Még együtt lehetnének, de leskel az irigy világ; és ő csöndesen térhet ki útjából, szegény. Már elválás előtt megírta búcsúját: könnyezve, mint a király, ki halálos ítéletet ír alá. De megáldja a lányt, a ki kedvesét boldogítani fogja, önmagának csak a halált kívánja.¹⁶³

Szenvedőlegessége nem tétlen gyávaságot, de mély, kikezdehetetlen erkölcsöt takar. Büszke, öntudatos alázatot sorsával szemben: minden kívülről jövő csapást, szenvedést elviselni kész, ellenszegülni nem tud, nem is akar. De nem tűr el semmi alkúvást önmagával, lelkének kristályán karczolás se essék. Mindent tehet vele a végzet: megpróbálhatja, kifoszthatja. De nem kényszerítheti őt oly lépésre, mely meggyőződésével ellenkezik. Ezért lesz végül is diadalmas, mert csak belső értékeit, lelkiismeretét, jobbik énjét akarja megmenteni.

Kedvesét elveszítheti, de neki legdrágább maga a szerelem és ezt tisztulva, főlemelve őrzi meg neki.¹⁶⁴ A láthatlan kapocs kettőjük között csak megnyúlik, el nem szakad soha.¹⁶⁵ Alxinger az állhatatlanságot

¹⁵³ S. G. 128. l.¹⁵⁴ S. G. 18. l.¹⁵⁵ S. G. 17. és 34. l.¹⁵⁶ S. G. 252. l.¹⁵⁷ S. G. 147. l.¹⁵⁸ S. G. 228. l.¹⁵⁹ W. M. 1785; 48. l.¹⁶⁰ W. M. 1787; 54. l.¹⁶¹ S. G. 153. l.¹⁶² S. G. 57. l.¹⁶³ S. G. 213 és 109. l.¹⁶⁴ S. G. 120. l.¹⁶⁵ S. G. 105. l.

zengi,¹⁶⁶ Gabriella első álmát sírhatja egy ifjúságon át. Lobogó szenvedélye nincs, érzékisége alszik, — de szíve annál kitartóbb, állhatatosabb. Szíve, mint lassan melegedő kő, soká és enyhén sugározza ki melegét, oly ellentéte Blumauer szerelmének, mely tüzes vasként izzik és sebesen kihűl. Rövid, pompázó örömei csöndesen futottak az örök éjszakába.¹⁶⁷ Csak egyért imádkozik: boldogúljon kedvese. Ő látja már, amint az más leánykának körében él, ki kérdezni fog róla, az előbbiről.

. és mondd:
 Jó, mélyenérző volt az én szegény leánykám.
 De gyöngéd, hű szívének mindig csak tünni kellett.
 Mert tőle úgy kívánták, bár tisztán, mélyen érzett,
 Elfojtá néma vágyát, legyőző a szerelmet.
 Kit sokszor megsebeztem, ki értem gyakran vérzett
 S oly könnyen megbocsátott, oly szívből, hogyha bántám. . . ¹⁶⁸

Tudja, hogy hosszú ifjúságán át bűnhődnie kell rövid boldogságáért, önféjűséggé lesz hűsége a világ szemében.¹⁶⁹ Nyugtalan szenvedései visszaűzik azokra a helyekre, hol együtt voltak: „Sehol, sehol nincs, hol keresselek!” A régi órák üdvössége lepi meg alkonyat felé, mikor a perczek mint fonnyadt betegek kúsznak tova.¹⁷⁰ Lelkére világfájdalom borúl. Jó a hajnal, mert elmúlt egy éj, de áldott az este, mert jsmét elhúnyt egy nap.¹⁷¹ A temetőben panaszkodó menyasszony síralma a saját fájdalmának kibuggyanása: ott fönt remél találkozni vele!¹⁷² a dicsőültek között tövistelen örömben zengni ártatlan szerelemről.¹⁷³ Vigasztalansága mint köd, lassan lelkére fekszik. Mindent e fájdalmas fátyolon át néz: tompa fásúltság fogja be, az emberek bánata, öröme, saját jövője, multja, minden ami benne és kívüle van, közönyös előtte. E hangulat a kétségbeesésen is túlvezet már. És fölajdúl — egyetlenegyszer — sorsa ellen:

¹⁶⁶ W. M. 1787; 13. l.

¹⁶⁷ S. G. 293. l.

¹⁶⁸ Eredetiben:

— — — — — so sprich:
 Es war ein gut Geschöpf, das viel empfand für mich,
 Und doch sein zärtlich Herz nur stets im Dulden übte,
 Das immerdar mit Pflicht und Liebe rang,
 Das seinen leisen Wunsch, so schön er war, bezwang
 Das ich so oft verkannt, und öfter noch betrübt,
 Das mir so gern verzieh, so gern . . . wenn ich . . .
 — — — — — sie beleidigt — — —

(S. G. 291. l.)

¹⁶⁹ S. G. 153. l.

¹⁷⁰ S. G. 60. l.

¹⁷¹ S. G. 85. l.

¹⁷² S. G. 124. l.

¹⁷³ S. G. 11 és 45. l.

„Hát Amor ünnepén vendég sohsem leszek ?

— — — — —
Ifjú erőm, szívem a harcban törjem össze :
Hogy illem és az ész a szenvedélyt legyőzze ?¹⁷⁴

És mint hamú alatt a parázs, úgy ég tovább szerelme: mint kigyó tekergőzik szívére, issza véréét.¹⁷⁵ E folytonos egyforma szomorúság, mint moccanástalan tó fekszik szívéen, ez az egyöntetű, fojtott keserűség, ez az igába hajtott lobogás, ez az élettől teljesen elszakadt szerelem, mint a pinczében nőtt virág: sápadt, átlátszó, beteges hajtású, fakúlt színű és nincs felüdülés sehol. „Beteg fantáziával“ álmodja át a múltat, a jövő nem érdekli, alkothat-e valami újat? S ha nagyobb művész keze — mint Heineé — az egyformának tetsző fájdalmat lelkének prizmáján ezer színre törí, költőknél új fordulatokat, felöltöztetést, a mellékhangok által sokképpen színezett főmotívum változatosságát nem találjuk meg. Szenvédéseibe nem visz sokszerűséget. Érzelmei őszinteségét erősen tudja éreztetni, de az érzelem nem talál sokféle művészi megérzékítésre. Pedig az őszinteség, bár létföltétele az igazi lírának, igazi költővé még nem tehet: az érzés — bár kétségtelenül nagyobb mértékben munkál a költő szívében, — mégis általános emberi, de az érzések ihlette ragyogó képek, eszmék: ez a költő sajátos különlegessége. Itt rejlik Gabriella műzsájának egyik gyöngéje, a másik túlságos valóságosága. Nem lehet tagadni, hogy költészete a kor csupa általános minták után induló lírájában éppen egyéni intimitásaival sajátos jelleget ölt. De a reális, az egyesből kiinduló költőtől is elvárunk bizonyos idealizálást, különben igazságot kapunk és nem költészetet.

Szenvédéseit nem tudja elszakítani az indítéktól, sem az indítékot eszményíteni. Fájdalma földhöz köti, mindig a kötelesség, az illem emlegetése, szinte nyárspolgáriasan hat reánk, látni véljük a leckézést tartó anyát. Mintha már szándékosan mutatná nekünk Gabriella: Ime, ilyen lemondó, derék vagyok. Pedig ő sohse akarja célzatosan fitogtatni nemes erényeit, naivul, nem kérdésből, tárja föl szívéét. Oly öntudatlanul buzogtatja a szépet, a jót, és önti legmegindítóbb lelki élményeit dalba, mint azt csak igazi nagy szellemek és a nép egyszerű gyermekei teszik. Az ilyen költő erős vonásokban sohse mutat rá érzelmeinek erkölcsi értékére, de ez érték tartja fent egész költészetét, miní csontváz a tetet, érezzük, hogy van, de zavarna, ha valahogy meztelenül kibukkanna.

¹⁷⁴ Eredetiben: Bin ich nie ein Gast bei Amors Wonnefest ?

— — — — —
Soll dieses arme Herz der Jugend beste Kraft
Verschwenden in dem Streit mit Pflicht und Leidenschaft ?
(S. G. 135. l.)

¹⁷⁵ S. G. 144. l.

Mint az előkelő leányka természetévé sajátíttva el a finom illemt, ez önkénytelenül sűgározza be viselkedését, a míg a csak odacseppent nagy súlyt fektetve az illem tényeire éppen tulságos kidomborításukban árulja el jött-ment voltát, — a szellemi előkelőség is nem szembeszökőn érzékít, főleg bensőleg és nem külsőségekben hatja át alkotásait. Gondoljunk Werther benső, teljesen a költő lelkéből fakadó érzelmességére, aztán Siegwart és társainak hatásvadászó, felszínes érzelgéseire, a kinnél nem a lélek vergődését érezzük, hanem külső jeleit látjuk: a könnyezést, sóhajtozást. És külsőséges lesz nem csak az a költő, aki elismert nagyok által megénekelt érzésvilágot dalolva, tépeget magának amannak babérjából, de az olyan is, ki a világnézet közfelfogás által szentesített erényeket hangoztatva akar magának elismerést vívni ki. Gabriella nem volt ilyen, de itt, e „kötelesség“ költeményeiben mégis, mintha nagyon is belefogóznék a nőkre nézve oly szent hivatásnak mondott lemondásba. Talán védekezett a gúny ellen, mely érhetne, mikor kedvesétől el kellett szakadnia? Prózai lesz, mert bepillantást enged a házi élet kicsinyes fájdalomba.

De megértjük itt is Gabriellát: az élet reális szenvedései húzták alá, melyek költői alakban is kellemetlenül érintenek. Mert szép ugyan vesztett szerelemről zengeni, de nehéz költőiséget vinni be házi üldözésekbe, melyeket szerelmünkért szenvedünk, vagy a lassú és vigasztalan hervadásba, mely költőnkre is várt, s amelyet ő mégis oly gyöngéden tudott az eldobott rózsa képével összehasonlítani. Nem is rajzolta meg szenvedésének minden árnyalatát és éppen legkeservesebb óráiról hallgat mélyen, múzsája akkor megbénúlhatott.

Hol marad költészetéből a keserűségnek ama bizonyára átélt, elviselt mardosása, mikor Gabriellának látnia kellett, hogy az, akiért házi nyugalmát, az otthonnak azt a szelid melegét áldozta föl, mely a véreinkkel való éles harmóniában oly gyöngéden dédelgeti szivünket: mint a tiszta levegő, mely észrevétlenül üdít, de melynek romlása oly érezhetően tesz nyomasztóvá mindent körülünk; — hol a fájdalom, mit éreznie kellett, mikor ez ifjú tőle nemcsak elmegy, de lélekben is elhúzódik? Hol a megalázódás keserve, mikor az ifjú, kiért a lány minden más örömét odaadta és akinek egyedül adná magát; ez az áldozatokkal, küzdésekkel szeretett férfi veszi és végzi könnyen, fölszínes ábrándképen a dolgot?

Gabriella hallgat róla, de átélte bizonyára mindezt. Csak lassan emelte fel a nyájas vigasztaló, a türelem.¹⁷⁶ A múlt csak fonnyadt koszorú már, de a jövőbe bizton mélyesztí szemét.¹⁷⁷ Türelem, én is lehetek boldog! Tisztán, megalázatlanul, csak önmaga által meggyőzette kel

¹⁷⁶ S. G. 169. I.

¹⁷⁷ S. G. 120. I.

föl a küzdelemből: „Bár volt vigasztalan órám elég, de a lelki békét, melyet a világ meg nem adhat, magánosságomban elértem“.¹⁷⁸ Ezt tükrözik ifjúkori szerelmi költeményei, e nemes harcot, mely a lélekben diadallal fejeződik be.

A barátságkultusz egyik főjellemezője az érzelmes költészetnek, de a Wiener Musenalmanachban már csak egy szerző ír a svájcziai, Klopstock álmódzó hangján.¹⁷⁹ Pichler Karolina elmélkedik a barátságról.¹⁸⁰ Alxinger festi teremtését Juppiter által,¹⁸¹ egyébként a barátság csak külső alkalmakból fakadó költeményeket ihlet, ahol az érzelmi tartalom, a lelki mozzanat szóba se jöhet. Ha Gabriella önálló volt szerelmi lírájában, tekintélyes barátai befolyásának ellenére is, ha a kaczagó Wieland-utánczók között az ő dalait — elégiáit inkább — „mélabú és álmódzás“ ihletik, ennek oka nemében, sajátos helyzetében keresendő. Míg azonban lelke csöndes, állhatatos szerelemre képesíté, másfelől tevékeny alaptermészetével ellenkezett: egy ifjúságon át holt szerelmének hamvadt üszkén melengetni szívét. A később oly tevékeny, tetterős Gabriellának, ha ifjú élete külső eseményekben nem gazdag, bensőleg kellett serényen foglalkoznia, s a szerelem szűk anyagot nyújtott. Ezért áll barátság kultuszával egyedül az almanachköltők között, ezért fordul a barátsághoz:

Szerelem, barátság! Nektek éltem.
Szerelem . . te, szétzúztad szívem!
Jöjj barátság, végy öledre szépen,
Sajgó kinom nálad elpihen.¹⁸²

A férfi előtt számtalan út áll nyitva: szerelméért kárpótlást találhat. A nő, kinek csak egy cél, kötelesség és igaz boldogulás kínálkozott kivált az időben; a férfi szerelme által érne el mindent; ha e célt elvétí, a barátságban lelhet enyhülést. És Gabriella elvétette azt: „Örök gyűlöletet esküdtem a nemnek. . .“¹⁸³ írja életrajzában a férfiakról. Ám a barátság azért csak másodrangú szerepet tölt be lelkében. A szerelem

¹⁷⁸ Gabriella Bacsányihoz. Kelet nélkül, 1810 körül. M. Nemzeti Múzeum kézírattára. B. I. 1315. sz.

¹⁷⁹ W. M. 1780; 38. l.

¹⁸⁰ W. M. 1795; 80. l.

¹⁸¹ W. M. 1794; 52. l.

¹⁸² Eredetiben: Lieb und Freundschaft waren meine Götzen.
Liebe täuschte mich, zerriss mein Herz.
Ich entsagt ihr. Du nur kannst's ersetzen,
Freundschaft! Du nur heilst der Liebe Schmerz.

(S. G. 138. l.)

¹⁸³ Gabriella önéletrajza. M. Tud. Akadémia kézírattára. R. U. I. M. 4°—82. sz.

friss sírhantján nyújtja kezét Eliznek, barátainál csak vigaszt keres.¹⁸⁴ Két jóbarát és egy kedves teszik paradicsommá az életet,¹⁸⁵ boldog, ki barátokra lel, míg szerelmesével járja a világot.¹⁸⁶ A barátság csak balzsam, mely a sors sebeit enyhíti, csak középut a szerelem és gyűlölet között,¹⁸⁷ akár Alxingernél: oly érzés, mely szerelemtől, mélabútól egyként megóv.¹⁸⁸ Ki vetné Gabriella szemére, hogy barátsága nem volt igaz? Az életnek bizonyos korában csak a szerelem boldogít és annak vesztével a szív, mint a szikétől megfosztott virág, csak mellék-hajtásokban, csak csonkán virúl.

Az elaltatott szerelem, mint ahogy a földi boldogságtól elfordúlt szerzetes Mária dicséretébe fojtotta sóvárgásait, nála a barátságban ömlött ki; ezért találjuk föl barátságában ugyanazokat a vonásokat, melyek szerelmét rajzolják. Fölfogása a barátságról még magasabb, mint a szerelemről. Annyit ott elismer, hogy legalább az első érzelmek igazak mindenkinél; de a barátság ezer közül is csak a megpróbáltatkat szenteli föl.¹⁸⁹ Maga éveken át volt áldozó papnője. Nem divatos övnek csatolja föl arannyal áttört szalagját. Ha a szerelemben csak hasonlóan húrozott lelkek boldogúlnak,¹⁹⁰ a barátságban is vele összehangzó lelkületű lányt keres és mikor megtalálja:

Könnyen omlott, hogyha nem volt boldog
Boldog voltam, hogyha csak mosolygott.¹⁹¹

Rajongó és önfeláldozó, akár szerelmében. Itt se a maga javát óhajtja, de Elizáért borzalmas hegyszakadékot megjárna, csak egy parányi fényt szórhasson életébe.

Tengereknek mély ölét megjárnam
Boldogságát ott ha föltalálnám.¹⁹²

Ma túlhajtottnak érezzük szavait, de az igaz érzelem melegen ragyog ki a merész képek mögül. Természetes, hogy ily magasztos érzelmekkel a barátságban is keserőségek érik. Ha itt az „illem“ nem bánthatja, bántja ám a nők változhatlan alaptermészete: kik, mint azt Gabriella később Pichler Karolinának panaszolja; ritkán igaz barátok.¹⁹³ Éppen, mert valamennyi egy úton keresi boldogulását, zavaródik meg gyakran

¹⁸⁴ S. G. 112 és 192. l. ¹⁸⁵ S. G. 150. l. ¹⁸⁶ S. G. 47. l.

¹⁸⁷ S. G. 126. l. ¹⁸⁸ W. M. 1794; 52. l. ¹⁸⁹ S. G. 138. l. ¹⁹⁰ S. G. 9. l.

¹⁹¹ Eredetiben: Meine Tränen flossen, wenn sie klagte

Glücklich war ich, konnt ich froh sie sehn. (S. G. 138. l.)

¹⁹² Eredetiben: Wäre gern für sie ins Meer gesunken

Dort zu suchen ihre Seligkeit. (S. G. 112. l.)

¹⁹³ Gabriella Karolinához. 1802 május 16. M. Nemzeti Múzeum kéziratára Külön őrzött levél.

a barátság: Gabriella egyik barátnője elfordul tőle, mert ugyanegy fiatalember mindkettőjüket kitünteti. Hisszük, hogy e seb inkább fáj, mint a szerelemé, mert oktanul esik.¹⁹⁴ Ám hamarabb is gyógyul, hisz új barátot találni könnyebb, mert baráti vonzalmunk inkább tőlünk függ, míg a szerelem épen az önkénytelen, sokszor érthetetlen hajlamok szerint választ. Gabriella barátsága már lépés a világtól az önmagába zárkózáshoz. Éppen e költeményeiben lép föl világfájdalma, úgy, hogy egyik-másik barátjához intézett költeménye a barátságról legkevesebbet beszél; annál többet árul el lelki viharából. Hibás fel fogás e magába vonulást kolostor álmaival azonosítani.¹⁹⁵ Ő csak zsenge korában akart fátyolt öltetni, de e költeményekben tükröző keserűségnek, e vágyhoz semmi köze. Kolostor álmaít föladta, mielőtt a világba lépett volna, világfájdalma akkor lepi meg, mikor az életben már sebeket kapott. Hogy írta volna különben Fannyjának:

„S ha szíviünk' összezúzza bánat:
Csak el ne árul a világnak.“¹⁹⁶

A kor szokása szerint ír alkalmi és emléksorokat. Tudja, hogy senkinek nem adhat értékesebbet, mint költeményeit. Férje e versekről mondja: „A pénz, melylyel Gabriellám . . . baráti szolgálatokért jutalmazni szokott.“¹⁹⁷

Hívja szeretteit emlékkönyvébe,¹⁹⁸ de tudja, hogy nem mindenki igaz barát: „Barátom! Sok az elhívott, de választott kevés“ írja tréfásan.¹⁹⁹ Az oltárnál álló mátkapárnak boldog gyermekeket kíván — de ez csak úgy lehet, ha fiaik ész, leányaik szív nélkül születnek. Az érző lélek átka — legtöbb versének ez az alapgondolata, melyet barátaihoz intéz. Éppen mert barátainál első sorban vigaszt keresett, válnak e költeményei is lelke legmélyéből fakadó vallomásokká. Érezzük bennük egész nyomorát, a kifosztottságot; minden, a mi drága volt; eltűnt, csak a lélek maradt meg súlyos értékeivel, melyek a mélységbe húznak; nem hagynak a csillogó felszínen úszni. Nem értik, nem méltányolják: a kis hattyúfiók meséje jut eszünkbe, mely, mikor apró társai csipkedik, magasba szállni vágyik.

Nincs egy pont, a hol megnyugodna. A múzsa se vigasztalja, a szív nagyszerű érzelmvilága átok az emberen; mert magánossá, öröm-

¹⁹⁴ S. G. 138. l.

¹⁹⁵ Mint például Nagl—Zeidler (326. l.) és Horánszky (136. l.) említett műve.

¹⁹⁶ Eredetiben: Und wenn das Herz vor Jammer bricht:

So lass uns durch kein Wort verraten.

¹⁹⁷ Bacsányi Gabriellához, 1816 márczius 14. M. Nemzeti Múzeum kézírattára, B. J. 1315. sz.

¹⁹⁸ S. G. 126 és 173. l.

¹⁹⁹ S. G. 173. l.

telenné teszi életünket. Embertársainak öröme, keserősége nem tudják feledtetni, sőt növelik szenvedéseit:

Elszokni érzést és gondolkozást
Süket-vakon szenvedni hagyni mást:
Csupán az önző boldogul a földön.²⁰⁰

A világfájdalom leigázza, e teljes, mindenben való szenvedés, a mások fájdalmait felölelő, sem másban, sem magában nyugalmat nem lelő gyötrelém. Gabriella költészetében, leveleiben olykor fölzendülnek a szenvedésnek ilyen hangjai, — hiszen a világfájdalom nem Byronnal, de a világgal együtt született. Hanem csak törve halljuk költőnőnknek ilyen panaszát, egész szívünkkel kell reáfigyelnünk, hogy az elejtett akkordokból búbánatának szimfoniáját összesűrítsük. Nem fogjuk érezni e fenséges szenvedést, ha csak egyes költeményeit és ha csak nagyjában ismerjük életét, de éljük át mindazt, a mi Gabriella lelkében megfordult, vagy onnan fakadt és meg fogjuk érteni fájdalmát. „Minden nagy szenvedély elszigetel.“²⁰¹ És elszigetel a lelki nagyság is, a magasabbrendű lélek mindig egyedülvaló. Kicsinyes környezetből magába és emelkedettebb világba menekül. E sajátos világ öröme, kinja zeng Byron *Manfredje* ajkán, éppen az, mit Gabriella csak itt-ott éreztet, de teljesen kifejezni nem tud:

— — — — — Már ifjúságom óta
Nem járt a lelkem mások útain,
Nem emberszeggel néztem én a földre;
A vágy, mi mást űzött, uem csábított,
A létezésük célja nem hívott.
Az üdv, a kin, erőm és szenvedélyem
Elűzte tőlük — — ²⁰²

E „mindenütt egyetlen idegen“-ség végül is önmagában keresi a hibát. „Óh . . . végzetes ajándoka az égnek, a lélek, a mely érez!“ Ez Leon jelszava a Gabriellához írott költeményben, a melyre őt Gabriella panaszja indította, hogy a tele szív a világban elfáradva, üressé, sivárrá lesz. Nem így fogalmazta Chateaubriand is a világfájdalom meghatá-

²⁰⁰ Eredetiben: Vom Denken und Empfinden sich entwöhnen
Für fremdes Schicksal taub und blind
Kalt egoist zu sein, ist die bequemste Lage. (S. G. 278. 1.)

²⁰¹ Ludwíg Ottó: Shakespearstudien. (Lipcse, 1872.) 106. 1.

²⁰² Eredetiben: — — — — — From my youth upwards
My spirit walk'd noth with the souls of men,
Nor look'd upon the earth with human eyes;
The thirst of their ambition was not mine
The aim of their existence was not mine;
My joys, my griefs, my passions, and my powers
Made me a stranger — — — (Manfred II. 2.)

rozását: „Telt szívvel üres világban élni . . . ?“ A nagy ellentét érzése, mely a gazdag szív és a méltatlan világ között fennáll, ez senyveszt minden lelket, a mely finomnak, érzékenynek születve saját magán át nézi a világot, az emberekben magát keresi és aztán látja, hogy igaz aranyáért kavicscsal fizetnek. A két költemény alaphangulatát tömöríti össze Leon négy sora:

Mit segít, ha lángolón sóvárgunk
Szent tüziünk maga Isten ha szítja,
Óh, ha izzó, hívó tiszta vágyunk'
Durván a világ csak eltaszítja?²⁰³

De Gabriella végül is talál vigasztalást.

E világból, hol angyalokat álmodunk magunknak és néha embereket is alig találunk, jobb, szebb világba álmodni magunkat, békét találni a jóban, szépben, szentben, önmagunkba menekülni: ez az egyedüli nyugalom. Így biztatja egymást a két rokonlélek. Nem is állt Gabriellához lélekben senki oly közel, mint Leon. Csak róla vallja Gabriella, hogy szenvedésükben egyek.

Barátai abban is örökösei szerelmeséhez való gyöngédségének, hogy apró tárgyakat küldözget nekik is, egy-egy költemény kíséretében. Hajdan kedveséé volt az első virág:

„De most, hiába, csalfa Ámor
Alig ad már szívemnek dolgot,

A kis tolvajtól messzi távol
Barátimban vagyok ma boldog.“²⁰⁴

Most barátnőit illeti minden gyöngédsége. És ne keressük Gabriella ily verseiben az ügyeskedő észmesterembert, ki valamely adott tárgyhoz illő gondolatot eszel ki, s azt verssé fúrja faragja. A tárgy olykor másodlagos, talán csak a gondolathoz vette. Így mikor barátnőjének himzett rózsát és nefelejtset küld: „Szerelem, barátság rendesen képekben beszél“ mondja.²⁰⁵ Az érzelem keres magának érzéki képet: a költemény, mint az ajándék forrása, a szív maga. Nem a himzett virágokhoz írta a költeményt, valamit kigondolva, a mi a virágok lényéből fakadó, de a szeretetnek keresett külső képet, a mi vonzalmának követe legyen. Az érzelem az első, a „kép“ puszta forma, az érzés megérezkítése. Szíve

²⁰³ Eredetiben: Denn was hilft das glühende Verlangen
Von dem Weltgeist uns selbst eingeflösst
Ach! Wenn unser glühendes Umfangen
Rings die Welt so schnöd zurückstösst?

(Leon: Gedichte 169. l.)

²⁰⁴ Eredetiben: Nun aber macht der Gott der Liebe
Mir wenig wenig mehr zu tun,
Und fern von diesem schlaun Diebe
Lässt Freundschaft mich im Schosse ruhn. (S. G. 75. l.)

²⁰⁵ S. G. 216 l.

telve az ifjúság emlékeivel, mely mindkettejüktől elsuhant, ezeket ábrázolja: a zöld lomb az eltűnt öröm, a rózsza megmaradt szeretetük, a nefelejts az ő csendes óhajának kifejezője. Az egész kép szívét festi. Más költeményeiben is fölleljük e kiindulást. A virágok „többet ábrázolnak, mint a költemény,“ azaz jobban kifejezik szívét.²⁰⁶

Sok ily tárgyú költeménye a kor divatjából magyarázható, a Wiener Musenalmanachban rengeteg mintára akadhatott, melyek azonban többnyire nagyon külsőséges, alkalmi szerzemények.

A családi kör, melyen szeretettel csüggött, szintén ihletője volt: bár a családi vonzalom nem talál hangot a kor költészetében. A barátok legalább alkalmilag megemlékeznek egymásról; a szülőknek alig szentelődik költemény.

Gabriellát igazi melegség csak apjához és nagybátyjához fűzte. Egyetlen költeményt sem szentel anyjának, csak egyszer mondja: „a legjobb anya,“²⁰⁷ és köszönetet mond orvosuknak, ki az anyát súlyos betegségében megmenti. Gyermeki gyöngédségében anyját, ki józanúl hessegeté el álmait, soha váddal nem illeti, de éppen negatív hallgatása mutatja a mindig őszinte gyermek érzéseit. A sorok között olvashatunk, mikor apjának betegségéről ír; említi, hogy maga elrejtőzik fájdalomával, míg anyja a betegágyánál zokog. E finom tapintat szó nélkül fájlalja az anya gyöngédtelenségét. Ily apró vonásokban találjuk megrajzolja az apához való viszonyát is. Elejtett sorai a leghívebb tolmácsolói szívének, az egyenesen az apához intézett versek inkább külső alkalomból fakadtak, a mint fokozatosan látjuk költészetének elsekélyesedését: szerelmi lírája a legmélyebb, ez irányban alig ír alkalmi költeményt; — csakis belső alkalomból fakadót — barátságköltészete már jó felében alkalmi jellegű, családjához intézett versei csaknem mind; politikai líráját tisztán az alkalom szüli. Szerelme lobogó tűzhöz hasonló, mely mindig ihleti, forrását önmagában hordja, más érzelmeihez fokozatosan több és több külső indítékra van szüksége; politikai lírája éppen az aczélből, kőből ugró szikra, csak erős ütésre pattan ki és hirtelen el is tűnik.

Apját gyakran és gyengéden fűzi bele mástárgyú költeményeibe. Mint a „Biedermann“ megtestesülése, mint nevelő és ideál áll ő gyermeke előtt. Első költeménye, mely nyilvánosságra került talán, az apát illette, és tehetsége fölfedezésekor is e titkát „szive gyöngéd nevelőjének, atyjának vallja be nagy-félénken, könnyezve, pirulva²⁰⁸.“ Gabriella, ki boldog volt, ha adhatott, apjának a legdrágábbat szenteli: költői dicsőségét. Könnyeket hullatott az apa hú gondjáért, mellyel tehetségét fejleszté.²⁰⁹ Ő az egyedüli, a kit követni akar. Olyan lenni, mint ő: ez

²⁰⁶ S. G. 75. I.²⁰⁷ S. G. 183. I.²⁰⁸ S. G. 6. I.²⁰⁹ S. G. 63—65. I.

kötelessége, vágya pedig, hogy azt véssék sírkövére: „Méltó volt, hogy ily apának legyen gyermeke.²¹⁰ De ne csak maga legyen ilyen. Majd, ha szüleit el kell hagynia:

Karjuktól hogyha hív a végzet
Szívem magasb örömrre ébred
— S bár félve — őket elhagyám,
Oltártól sirig az vezessen
És úgy becézzen, úgy szeressen.
Ki férfi talpig, mint atyám.²¹¹

Ez az eszményi ragaszkodás, mely az apából ideált alkot, kedvessé tesz mindenkit a leányka szemében, a ki apjával jó viszonyban él; ha a holt tárgy is drága, amit szereteteink érintenek, hát még a szív, amely érettük dobog! Ezért csügg Gabriella szeretettel Retzeren,²¹² ki apja mellett áll, ez apa mellett, kiért ő minden áldozatra kész. Megható ez az örökös sovárgás, mellyel Gabriellánál találkozunk: adni, áldozni, lemondani mindenkiért, akit szeretetével megajándékoz. Ez önzetlen, másnak élő ereje lelkének ifjúkorában csak in potentia van meg, később gazdagon váltja be tettekre férjével együtt töltött éltében. Kivált lemondani szeretne szereteteiért: nem hagyná el atyját kunyhóban se, elhagyná érte a márványpalotát,²¹³ aranyat, dicsőséget adhat a világ, de ily lelket soha.

Mily világosan kandikál ki a leányka nyájaskodó dörzsölődése édesapjához, az allegorizálás fátyola mögül; ahol a virágot szedő Minna szendergő apját ibolyával hinti be.²¹⁴ A rövid elbeszélésnek induló és egy imádkozó sóhajban végződő „Oranisa“ jó örege, ki maga körül csak vidám arczokat akar látni, kinek egyetlen öröme gyermeke, ki

Csüggött szeretve forrón, megértőn drága apján
Ki őt bölcsője óta ápolta egyedül
Nevelte gyöngédsége puha járószalagján. .²¹⁵

ez a jó apa szakasztott Gabriella édesatyja. Mikor a jó öreg súlyos

²¹⁰ S. G. 42. l.

²¹¹ Eredetiben: Winkt einst mein Loos mich von den Beiden
Aus deren Hand zu höhern Freuden
Man doch mit Furcht die Hände reicht,
So leite mich vom Brautaltare
Mit gleicher Liebe bis zur Bahre
Ein Mann, der meinem Vater gleicht. (W. M. 1788; 15. l.)

²¹² S. G. 287 l.

²¹³ S. G. 145. l.

²¹⁴ S. G. 42. l.

²¹⁵ Eredetiben: Sie war es, den er von der Wieg an sich allein
Am sanften Gängelband der Zärtlichkeit erzogen . . .

(S. G. 22. l. 1.)

beteg, a templomba siet leánya kora hajnalon és minden boldogságát, szerelmét fölajánlja Istennek, váltságul apja egészségéért.

Nagybátyja, ki a leánykának második apja, szintén meleg szavakra talál a költőnőnél²¹⁶

Mint lelkes német lányt, Gabriellát kora politikai eseményei is érdeklik, bár e dalait inkább a szokás, mint az ihlet sugallja. Ausztria politikai költészete mélyen a nép lelkében gyökerezik, régikeletű és állandóan virágzó. A népnek időnkint megvolt a maga hőse, akit hol rajongva, hol tréfásan ünnepeelt dalaiban. A XVIII. század elején „Prinz Eugen, der edle Ritter“ a dalok hőse. Ez üde, népies forrás csöppjeitől beharmatosodik a műköltészet is, még a XVIII. század kilencedik tizedében is fölvilán olykor a zentai győző fényes alakja a költészetben.²¹⁷

A török háborúk ingadozó szerencséje, a belgrádi váratlan győzelem egyszerre kapja föl Laudon nevét; mely mint kelő nap homályosítja el más hősök csillagát. A rimniki győző alig kap egy dicsőenket,²¹⁸ ám a népdal újjongva kél: „Laudon rückt an!“ A lázas izgalom, mely a győztes bevonulásakor Bécsre remegésbe hozza, Pichler Karolina ajkáról önkénytelen himnuszt fakaszt; minden nevesebb költő lantja megzendül, „Hallgathatok-e az újjongók között?“ kérdi Gabriella, s dalba fog. A Laudon-láz évekig lelkesít, ám a francia háborúk, események, mint földrengés rázzák meg Európát, visszhangja kél a költészetben is,²¹⁹ és amikor Ausztria maga is belesodródik a háborúba, a dicsőség gyér sugarai Károly főherczeg homlokára esnek. „Germánia megmentőjét“²²⁰ a költők elhalmozzák költeményeikkel. Ez események többször szólaltatják meg Gabriella lantját; de nem hízélgésből vagy anyagi haszonért énekel, mint mások sokan. Alkalmi dalaiból igaz érzés és egyéni felfogás cseng, szokásnak hódol, igaz, mikor énekel a nagyokról: „A kor szokását ismered“, mondja múzsájának, de ő csak az igazi nagyokról énekel:

Ki az ember s államok javára
Isten végzéséből gondol, fárad
Tettéért dicsőség, hírnév, hála
Múzsák lantján mindig dalba árad. . .²²¹

²¹⁶ S. G. 248; 249 és 250. l.

²¹⁷ W. M. 1785; 22. l. — 1789; 86. l.

²¹⁸ W. M. 1790; 134. l.

²¹⁹ W. M. 1795; 10. l. — 1794; 141. l. stb.

²²⁰ Pichler, Karolina: Denkwürdigkeiten. II. 24. l.

²²¹ Gabriella kiadatlan versgyűjteménye az Akadémiában. R. U. J. M. 40—81. sz.

Rendezett gyűjtemény IV. könyv: Die Muse.

Eredetiben: Wer für Menschenwohl, für's Wohl der Staaten
Sorgt und wirkt, wie Gott es ihm beschied
Findet stets den Preis für seine Taten
Findet Ruhm und Dank in ihrem Lied — —

De nem szeretne az alkalmi költőkkel összeelegyedni. És házi-nyúlaknak nevezi idegen kívánságra írt verseit, de oroszlánnak csak egy-egy, ritka és legbensejéből fakadó versét tekinti.²²² Egyébként valamennyi hazafias költeménye egységes jelleget mutat. Ő nem zenghet a csaták tűzéről, a győzelem első mámorát nem ismerheti; még vagyont se sokat áldozhat, apjától kapott emlékpénzeit fölajánlja a császárnak,²²³ de legtöbbet dalával tehet: mert a költőnek csak a kilencz testvér kincse adatott.²²⁴ A kitörő lelkesedés őt el nem ragadta soha. Más költők Franciaország ellen a győzlem reményében küldik a sereget császárért, istenért,²²⁵ és gúnyval kiáltanak a menekülő Dumouriez-nek: „Piha Scipio, te futsz!“ Alig csendül föl nála a nép gyorsütemű, ropogó lelkesülése, Haschka méltóságos szárnyalását nem ismeri, mikor egyszer frissen dalol, akkor is azt mondja lírájának: „Változtass lantom hangodon.“²²⁶ Egy kis józanság, higgadt szelidség dereng versein, nem a katona forró lobo-gásával, de a hivatalnok gyermekének meggondolt, nyugalmas indulatával csügg hazája, az „állam“ sorsán. A jozefinizmus, az ésszerűség hazafisága ez.

Ha a perczek perzselő lelkesülését nem ismeri, annál természetesebben domborodnak ki költeményeiben a női lélek szelidebb erőnei. Laudon diadalakor az általános békét óhajtja, a megpihent nép nagyszívűségét festi, amely a katonának még sebt is borral borogatja, a menyasszony, a feleség boldogságával dobban össze szíve. Mikor a diadalmas Károly, a „cserfa“ küzd, ő az anyához fordul; együtt érzi vele az otthon csüggedező nők lelki szenvedéseit, míg a férfivilág szeme csak a hősnőn függ.

Még tréfálni is tud. „Verjetez francia darabot a zongorán mondja: a németek úgyis meg vannak verve.“²²⁷ És incelegve árulja el egyik — különben francziából fordított — költeményében, a nővilág leghőbb óhaját háborús időben; mikor a győzelem után duzzogva szól:

Mi tartja vissza, mért hogy most se tér meg,
Karomba nem vágy; óh csudálatos:
Ki annyit áldoz honnak, hősi névnek
A szerelemnek nem volna adós?²²⁸

²²² Gabriella Bacányihoz, 1800 július 21. M. Nemzeti Múzeum kéziratára B. I. 1315. sz. ²²³ W. M. 1794; 95. l. ²²⁴ S. G. 131. l.

²²⁵ W. M. 1794; 15. l. — 1793; 149, — 1794; 15. l.

²²⁶ S. G. 258. l. ²²⁷ S. G. 272. l.

²²⁸ Eredetiben: Was hält ihn ab, dass er nun widerkehre,
In meinem Arm des Friedens sich zu freun?
Er, der so vieles tat für Vaterland und Ehre
Sollt er der Liebe gar nichts schuldig sein?

(W. M. 1795; 74. l.)

Így tér a harci zajból vissza önmaga szívébe, költészete ez örök forrásának mélyébe.

Mikor a természetimádás hitvallásai, Richardson, Rousseau, Goethe művei már közkinccsé váltak s a természet megértése még a kevésbé fogékony lelkek pórusaiba is fölszívódhatott volna, Ausztria költőit a természet még mindig nem érdekli önmagáért, a vele való lelki összhangnak nyomát se igen találni. Mint a vadnépek művészete: csak az embert rajzolják, a természet csak háttér, hagyomány, szinte színpad, üdőségét a mitológiai képek halmozása egészen megrontja.²²⁹

A divatos mulatókertek, néha tájak leírására ugyan nem talál Gabriella mondása, mellyel Ratschkynak kedveskedik: „Hogy az ember csaknem látni véli“.²³⁰ Másutt a természet egészen elveszti önállóságát és csak indítója vagy kísérője a gondolatláncnak. Bár Prandstetter állítja: „Hiszem szentül, a természet iránti vonzalom ismertetője a jó embernek“²³¹ azért a természet a költőknek nem igaz barátja, nem tudnak összeforrni vele, közös hangulatban olvadni föl:

Oh szép, mi szép e táj!
De mit segít nekem?
A kedves nincs velem...²³²

E kijelentés Gabrielláé, és sok hasonlóra akadunk.²³³ Pedig keresik a természetet, Gabriella hozzámenekül az emberek elől,²³⁴ a virágoknak és a holdnak vallja be szerelmét, keservét. E költemény jellemző általában természetérzéke fejletlen voltára, a természet sohase önczél, és benne való meglátásai fogyatékosak, korlátoltak, főként megszokottak. Dicsőíteni csak a virulást tudja, a „Wonnemond“, május elseje fordúl elő legtöbbször költeményeiben;²³⁵ ez a szépség és öröm forrása, annál kevésbé tud a hervadás szakaiban szépet fölfedezni. Már a tavaszt is alig pár vonással festve, siet áttérni a benne ébredt érzelmekre; de itt még inkább:

„Pereg a nyárfa levele,
Egy-egy reményem perg vele...“²³⁶

²²⁹ Vesd össze Rommel említett művével. 95—97. l.

²³⁰ S. G. 183. l.

²³¹ W. M. 1790; 94. l.

²³² Eredetiben:

Schön ist die Gegend zwar;
Allein was hilft es mir?

Mein Adolf ist nicht hier . . . (S. G. 11. l.)

²³³ W. M. 1790; 94. l.

²³⁴ S. G. 56. l.

²³⁵ W. M. 1787; 7 — S. G. 85; 42; 75; 174. l.

²³⁶ Eredetiben:

Mit jedem Blatt der Pappelwände
Fällt eine Hoffnung für mich ab — —

(S. G. 169. l.)

Így kerül el a szemléletes képet. Jellemző erre az a költeménye, melyben igaz, hogy egész téli tájképet ad, de csupán azért, hogy az ellentétet kiemelhesse a jelen sivársága és a tavasz bája között; egyéni érzelmeit is folyton beleszővi a képbe, ám azért ennyi is érdem oly korban, mikor költőtársai az őszből csak a szüretet, a telet meg épen csak alig énekelik meg. A hó fedett virágágy, a lombtalan gesztenyesor, a befagyott folyó már új vonások Gabriellánál, ha „borzalmasnak” találja is mindezt.

A nap szakai közül különösen a reggelt éneki,²³⁷ az alkonyt csak egyszer,²³⁸ az éjt kétszer.²³⁹ A hold a bánat kísérője, könnyeket iszik föl, üzenetet visz, hoz; a nap; a tavasz, a fény és üdvösség forrása.²⁴⁰ A természet egyéb jelenségei közül a virágország szerepel, melyet rendesen a rózsa képvisel,²⁴¹ azonkívül a nefelejts, ibolya, csupa oly virág, mely a pásztorvilág költészetében szerepelt. Az állatvilágból kutyáját,²⁴² madarait éneki, mint ott, itt is taposott úton jár: csalogány²⁴³ szól minden, a természetben lejátszódó jelenet alatt. Kanárija, czinkéje halálára elégiát ír.²⁴⁴

A régi anyaggal dolgozik és az egyéni szépségek fölött gyorsan elsiklik, hogy önmagába térjen. Minden megfigyelésbe magát viszi bele, mutatja a nefelejtsről és pillangóról szóló verse. E költemény igaz élményen alapul.²⁴⁵ Gabriella nem a színpompás lepkét és a kéklő virágot látja, mindjárt a virágnak emberadta nevére, a lepkének ember-tulajdonította csapodár természetére gondol, és a csudán tünődik: hogyan szeretheti a pille a nefelejtset? Hisz akkor kedvese is szeretheti őt. E költemény egyébként legtöbb, a természettel kapcsolódó versének is mintája, párhuzam a szemlélet és saját érzelmei között. Költeményeinek címei is erre utalnak: „Önmegnyugtatás egy őszi sétán”²⁴⁶ „Gondolatok a ligetben egy téli napon”:

„Máskor sebes folyó . . .
Jégverte láncra habját.

Igy köti meg a bú
Mint jég, könnyen patakját.”²⁴⁷

Ha viruló tájon jár, a ragyogó képpel ellentétbe állítja fájdalmait: az arany napfényre föl kaczag a lomb, a virág, de az „mint sziklasza-

²³⁷ S. G. 75; 42. l. stb. ²³⁸ S. G. 67. l. ²³⁹ S. G. 124 — W. M. 1785; 88. l.

²⁴⁰ S. G. 240. l. ²⁴¹ S. G. 136; 199. l.

²⁴² S. G. 277. l. ²⁴³ S. G. 85; 124. l. ²⁴⁴ W. M. 1794; 124, 126. l.

²⁴⁵ Gabriella névtelen életrajzírója szerint. M. Tud. Akadémia kézirattára. R. U. I. M. 4°—82. sz. ²⁴⁶ S. G. 169. l.

²⁴⁷ Eredetiben: — — 6 Strom — — — — —

Eis hemmet deinen Lauf,
So hemmt des Schmerzens Eis
In mir den Lauf der Tränen.

kadékon töri meg szívének bánatán sugarát.²⁴⁸ A legbájosabb képbe se érzi bele magát, látja újból virúlni, zöldelni a tájat és ő az egyetlen, ki szomorú marad.²⁴⁹

Baumberg Gabriella verseit már tartalmukból ítélve sem nevezhetjük daloknak. Ő maga ugyan így említi és vannak is dalszerű rövid versei. Ezek könnyed formájukkal szinte énekelhetők s tudjuk, hogy Mozart, Schubert és mások²⁵⁰ többet meg is zenésítettek. Gabriella költeményeit maga jellemzi legjobban: mélabú és álmodozás, ihleti őket, nem a zúgó szenvedély legizzóbb pontján született lelki vallomások. Csak ritkán keletkeztek a jelen rohanó órájában; élénk villámszerű benyomások nyomtalanul suhannak el fölötte. E pillanatnyi érzelmek learczolásá adja dalait, melyek oly könnyűk, oly ötletszerűek, valóban „Impromptu“-k, a mint egyiket nevezi. Csak néhány rövid vonás, a legkeresetlenebb, legegyszerűbb szavak, mindig finom éllel fejezve be, és mindig egész, sőt mély, széles képet adva a külső vagy belső helyzetről, melyből a dal fakadt. Így éppen ez Impromptu-ben, öt rövid sorban látjuk a szép tájat, a mely a kedves nélkül sivár a boldogtalan leánynak, halljuk szívében a teljes lemondás után egyedül megmaradt vágyat földobogni: „Óh jó Isten, végy magadhoz a mennybe mindkettőnket!“ Gabriella a maga igénytelenségével lép itt elénk. Többi költeménye hangulatban mélyebb, formában sulyosabb, egész szerkezetében elégikus. A múltban gyökerező, újrakelő fájdalom, mely egyre sötétülve csaknem szakadékokhoz vezet, aztán tisztúlni kezd s a vigasztalódás mennyei derűjével zárul, ez érzelmi fokozat legtöbb költeményének váza.

Derűs költeményeiben ily fokozatos fejlesztést nem találunk. A lassú fejlesztés helyett csattanó fordulatokkal dolgozik és ez kivált ártatlan humorú epigrammaiban hat, a váratlan, az előkészítetlen mosolyra fakaszt naiv ötletességével. Kétféleképpen aknázza ki a hamiskás, hirtelen hangulatváltoztatás komikumát. Vagy bánatos hangon kezd valamibe, mintegy megható befejezésre készít elő; de hirtelen fordít egyet és kicsinyes, nevetséges helyzettel vágja ketté megindultságunkat; mintha szemünkbe mosolyogna, emlékeztetve Heinerára. A boldogtalan Lujza áll a tűznél, beleveti kedvese leveleit, verseit: A szép ábrándnak vége... Tűzbe velük: „Mert ah! Ő nemcsak rólam énekel!“

Másutt viszont jelentéktelen apróságról cseveg, egyszerre valami nagyjelentőségű, komoly eseményből alkalmaz helyzeteket, nagyérvényű mondásokat a maga apró-cseprő témájára, például a hol a mulatságos kis hivatalnok szerelmében baklövéseket csinál és így sóhajt kedvesének: „Add meg a császárnak!“

²⁴⁸ S. G. 85. l.

²⁴⁹ S. G. 154. l.

²⁵⁰ Rommel említett műve: 106. l. Azonkívül lásd Gabriella levelét Bacsfányihoz 1815 márczius 8-án. M. Tud. Akadémia kéziratára, L. 4—141. sz.

E fogásai rövidebb költeményeiben érvényesülnek. Hosszabb költeményei egyenetlenek, belső terjedelmük nincs, rövid feldolgozásra alkalmas tárgyait csak reflekszióval, részletes és nem nagyon költői elemzéssel nyújtja el.

Költeményei földiszítésében meg kell említenünk az ellentét gyakori használatát. Feljő a hold, — a nap leszáll, a rózsza hervad — nyit a szegfű.²⁵¹ „A legnagyobb üdv: gyógyulás. És szörnyűség: egy ifjú sir.”²⁵² Nemcsak ellentétes ítéleteket, de ellentétes fogalmakat is szívesen kapcsol: „gyönyörteljes kín” — „kínzó, kegyetlen üdv.”²⁵³ Egyébként nyelve nem gazdag, nem is üde, színes. Színeit kaleidoszkopszerűen százképpen tükrözni, élénkíteni nem tudja, talán ez is okozza, hogy költeményei egyhangúaknak tetszenek.

Technikája az almanachköltők közös hibáiban szenved. Versei könnyen folynak, rímei csengők. Ezt kora elégnak tartotta és kitűnő verselőnek mondta Gabriellát. E vers- és rímkészség azonban még nem művészet. Egyszerre több költeményét olvasva, meglep a versalakok egyformasága, bánt a mint pl. a sor által való gondolatörés

„Dort mischen meine Tränen
Sich mit dem Morgentau.“²⁵⁴

Legtöbb versét négysoros formában, vagy „vers libre“-ben írja. A jambuszi lejtés, mely 122 ifjúkori költeményében érvényesül 24 trocheuszival és az egyetlen szaffói lejtésével szemben, nemcsak egyhangúságot, de ritmikai fásultságot okoz. Utoljára észre se vesszük, mely szótag esik helyesen vagy jogtalanul ariszba vagy tézisbe.

Rímei osztrák szempontból tiszták. Annál nagyobb hibája, hogy egy szerencsés rímpárt — rimelő rokonfogalmakat, illetőleg könnyen kapcsolható kifejezéseket — folyton alkalmaz, s ez befolyással van költeményei szellemi részére. Más almanachköltők viszont néha teljesen értéktelen rímeket alkalmaznak, súlytalan *en* végződést hangsúlyos szótagra.²⁵⁵ Gabriellánál a Wiener Musenalmanachban csak két ilyen gyenge rímet találunk, az Összes Költemények-ben azok is eltűnnek. Kopott rímkötései alatt maga vágja el az ágat. „Louise és Paradiese még sokszor fognak egymásra rímelni, mert oly könnyen fut egyik a másikra . . . akár a rím Seele és (Gabrielle).“²⁵⁶ Látni, hogy ha illő rímpárt talált, mindenütt sietett fölhasználni. Ezért rímel nála Leier-re mindig Feuer.⁵⁷

²⁵¹ S. G. 169. I. ²⁵² S. G. 122. I. ²⁵³ S. G. 17. I. ²⁵⁴ W. M. 1785; 13. I.

²⁵⁵ Alxinger: 1786; 39. I. Blumauer: 1785; 36. I. Ratschky: 1786; 52. I. stb.

²⁵⁶ Gabriella Bacsányihoz. 1810 május 29. M. Nemzeti Múzeum kézírattára.

Herz és Schmerz.²⁵⁸ Nehezebb rímkötést próbált néha²⁵⁹ ab ab cd cd ab ab rímelhelyezéssel. A Wiener Musenalmanach 9 szonettjéből egy az övé,²⁶⁰ e formát az Összes Költemények-ben is fölleljük.²⁶¹

Gabriella költészete egyéni és sajátos. Hibái többnyire közösek költőtársainak fogyatkozásaival. Értékeiben senki hatása alá szorosan nem sorozható. Lelke egyedül Leonéval mutat rokonságot, s e lelki-rokonság alapja vonzalmunknak és költészetük a néhány rokonzonásának. Leonnak is „szentély“ a költészet,²⁶² hol a „dicsőség szent virágát szedi“ és az „emberiség legnemesebb érzéseit énekli.“²⁶³ Általában mindkettőjüket az elégikus hang, a tiszta gondolatok, érzések dalbafoglalása jellemzi.

Gabriella költeményei tárgyban emlékeztetnek Leonéira, hogy Leon volt rá hatással és nem fordítva, azt a költemények megjelenési idejéből gondolhatni. Leon hatása csupán Gabriella korai költeményein érzik.

Az ész és szerelem humorosan megrajzolt csatája Leon „Vernunft und Liebe“-je.²⁶⁴ Kéri lánykáját, ne jusson mindig eszébe, mert miatta nyugta, de józan esze sincsen. A tréfás hang, az egésznek fölépítése Gabriella „Das fruchtlose Beispiel“-jának adhatott indítékot²⁶⁵. Ez sem szolgál utánzás, Gabriella költeménye teljesen átglyur és finomabban kiélezett, csattanóbb. A gondolat kettőzve és fokozva van, mert a szerelmes zsörtölődését a leányka ügyesen visszavágja. Leonnak Rousseau után írott költeménye,²⁶⁶ a másik, mellyel Gabriella „Das Hüttchen im Walde“²⁶⁷ című dala egyezik. Leon boldog lenne kedvesével a házikóban „semmi sem volna szemében kívánásra méltó“, Gabriella „irigylésreméltón“, mint paradicsomban élne benne. Mindkét vers nyolcz rövid sornyi. Szinte meglepő a hasonlóság itten:

Leon: Bundeslied.

„Das Seelenband getreuer Brüder
Löst keine Macht des Schicksals auf.
Es reicht die Kette seiner Glieder
Bis zur Unendlichkeit hinauf.“ sat.²⁶⁸

Gabriella: An einen Freund.

„Das Wunderband, wodurch zwei gleichgeschaffne Seelen
Beim ersten Blicke sich verbinden und vermählen
An Dauerhaftigkeit wird's einer Kette gleichen
Die selbst die Zeit nicht ganz zertrennt.“²⁶⁹

²⁵⁸ S. G. 111; 197. l. stb. ²⁵⁹ W. M. 1796; 109. l. ²⁶⁰ W. M. 1795; 99. l.

²⁶¹ S. G. 120. l. ²⁶² Leon: Gedichte. 3. l. ²⁶³ Leon: Gedichte. 196. l.

²⁶⁴ W. M. 1786; 92. l. ²⁶⁵ W. M. 1791; 136; 39. l. ²⁶⁶ W. M. 1787; 94. l.

²⁶⁷ S. G. 119. l. ²⁶⁸ W. M. 1792; 129. l.

²⁶⁹ S. G. 105. l. Hasonló helyzetet, felfogást találunk még a következő költeményekben: Leon: Gedichte 21. l. Gabriella: S. G. 150. l. — Leon: W. M. 1790; 101. l. Gabriella: S. G. 59. l.

Vannak költeményeik, melyeknek hasonló volta koruk szellemében és költői divatjában keresendő, így a holdas éjjel temetőben síró kedves panasza.²⁷⁰ Ugyancsak a holdfénynek kesergő szerelmes búja a vesztt boldogság felett.²⁷¹

Néha csak egyes kifejezésükben villan föl rokonság „Und er ist jung, und sie ist schön. . .“ írja Leon, és Gabriella: „Ja, ich bin viel zu jung, un du bist viel zu schön. . .“²⁷² Következmény mindkettőjüknél: ennek csak szerelem a vége. „Ach! Selbst die Zeit wird meinen Schmerz nicht mindern!“ Így Leon. „Ach! Die Zeit wird deine Triebe lenken!“ sóhajt Gabriella. A gondolat itt épen ellenkező, de az érzelem ily kitörési formája, a pathosz ugyanaz.²⁷³ A csillagok, a magasságok felé emelkedés,²⁷⁴ más, jobb világba kívánczóság mindkettőjük gyakori gondolata; egyébként az érzelmes líra főmozzanataihoz tartozó, mint a középfokú jelzők használata, melyet bizonyára mindketten Klopstocktól tanultak.

Közös gondolatot dolgoz fel Gabriella egy Span nevű almanach-költővel 1788-ban.²⁷⁵ Talán mindketten közös minta után alkottak. Span a lecsüggő rózsát mutatja kedvesének, az ő „saját sorsát.“ Gabriella a porbavetett rózsában rettenve idézi föl jövőjét: „Olvassam tán tebenned jövőndő sorsomat?“²⁷⁶

Azonkívül egyéb, jelentéktelen egyező vonások más-más költőkkel olykor előbukkannak még költészetében.²⁷⁷

Összehasonlítva a Wiener Musenalmanach és az Összes Költemények közös darbjait, látjuk, hogy azok csak személyi tartalomban egyezők. Egyéb tekintetben az 1800-ban megjelent gyűjtemény haladást mutat. A „csíszolás“, a „javítás gondja“, Alxinger tanítványának mutatja Gabriellát. A horácziusi kilencz év elve költőnknek egy-egy gondolatot néha éveken át hordozott. A „Schillers Bild“-et 1810-től 16-ig emlegeti,

²⁷⁰ Leon: W. M. 1785; 32. l. Gabriella: S. G. 124. l. V. ö. Ányos: Egy hív szívnek kedves sírja felett való panaszi.

²⁷¹ Ányos Pál hasonló tárgyú költeménye a Leon-féle vershez hasonlít leginkább az almanachlírikusok lírai tárgyú versei közül. (Lásd: Leon Gedichte 29. l. — Gabriella: W. M. 1785; 88. l.)

²⁷² Leon: W. M. 1787; 31. l. Gabriella: S. G. 57. l.

²⁷³ Leon: W. M. 1784. Gabriella: S. G. 120. l.

²⁷⁴ Leon: Gedichte 9. l. Gabriella: S. G. 218. l.

²⁷⁵ Span: 95. l. Gabriella 76. l.

²⁷⁶ Ányos Pál: „Egy elenyészendő rózsához“ című költeménye még kifejezésben is egyező Span költeményével. Span: „gesenkt ihr Haupt“. Ányos: „Ah! ecsüggő fejed. . .“ A két költemény alapgondolata ugyanaz. Ányos verse korábbi, de Span verse megjelenhetett korábban. Talán Ányos, Span és Gabriella egy negyedik minta után dolgoztak.

²⁷⁷ Ratschky: W. M. 1788; 22. l. Gabriella: 1796; 118. l. stb.

mint amely készülöben van. Vázlatokat említ, melyeknek állaniok kell, mint a téli gyümölcsnek: csak így érnek meg.²⁷⁸ Ily vázlat az 1807-ben elhunyt Teréz császárné halálára írt költemény első fogalmazása, még rím nélkül, csak épp ritmusokba öntve.²⁷⁹ Az ilyen nagy vonásokban odavetett tervet aztán csiszolta, csinosította.

Bizonyára nem ilyen módon készültek azok a költeményei, melyek lírájának gyöngyei. Szembeszökő, mennyit változtat új kiadásokban epikai, leíró hangú költeményein, mily keveset, majd semmit igazi lírai versein; utóbbiak mint a Wiener Musenalmanachban, úgy jelennek meg később a félszázaddal később rendezett, kiadatlan maradt kézíratos gyűjteményben. Apró javítgatást azonban rajtok is ejt, s nem tekintve a címváltoztatásokat, csak kilencz verse maradt teljesen a régiben. Gabriella költeményein nemcsak maga csiszoltatott és ex ungue lehet olykor az idegen elmére ráismerni. Alxinger és mások javításaira czéloz az 1805-ben megjelent újabb kötet előszava. „Idegen pótlásoktól és változtatásoktól megisztítva“ adja át a gyűjteményt F. W. M., az előszó írója a közönségnek; máskor, jóval később, férje rójjá meg Gabriellát, hogy idegen tanácsadók téves javításait elfogadta.²⁸⁰ Alxinger Gabriella „szellemi gyermekeinek“ főleg külsején javíthatott, a munka lényeges részeit nem igen érinthette, a mit a leány iránti hódolata valószínűvé, Gabriella merőben más iránya igazoltta, Alxingernek saját művein végzett, többnyire külsőséges javításai kétségtelemné tesznek.²⁸¹ A latinizáló törekvés, mely Alxinger művei második kiadásában érvényesül, Gabriella Összes Költeményeire is jellemző. A visszhang itt Echo,²⁸² a virágok királynéja mint Flora jelenik meg, a szerelem Ámorés Vénusz fiacskája²⁸³ a szokás Cerberusszá válik²⁸⁴ stb. Egész mitológiai képek tolnak be olykor: Vénusz fia a Gráciákkal enyeleg ott, hol azelőtt csak a szem üdült föl az enyhe lombsátor alatt²⁸⁵ a halál most feketeszárnyú, lefordított fáklyás istenképen jő.²⁸⁶

Változtatásaiban máskor rövidsége törekszik, ily tömörítése mindig szerencsés. A holdhoz írott költeménye egy szakasszal rövidül. Az első alakban a két utolsóelőtti szakasz már magában foglalja a leányka rettegését: hátha kedvese hűtlenül más hölgyek körében mulat! Az utolsóban újra ismétlődik e gondolat:

²⁷⁸ Gabriella Bacsányihoz 1816 januárius 3. M. Tud. Akadémia kézírattára.

²⁷⁹ M. T. Akadémia kézírattára. L. 4°–141. sz.

²⁸⁰ Bacsányi Gabriellához 1816 jan. 16. M. Tud. Akad. kézírattára. L. 4°–140. sz.

²⁸¹ *Vesd össze Rommel említett művével.* 205. l.

²⁸² W. M. 1789; 22. l. — S. G. 158. l. ²⁸³ W. M. 1789; 90. l. — S. G. 69. l.

²⁸⁴ W. M. 1786; 18. l. — S. G. 8. l. ²⁸⁵ W. M. 1789; 90. l. — S. G. 69. l.

²⁸⁶ W. M. 1789; 90. l. — S. G. 192. l.

„De hogyha látod: játszva, könnyen
 A szíve tán máshoz hajolt,
 Ne mutasd néki árva könnyem :
 Csak szánj meg, s hallgass drága hold,²⁸⁷

A második alakban az utolsó előtti két versszak összeolvadt és az ismételt gondolat törlődött, a mi az egészet csattanóbbá teszi. Néha elhagy egy strófát, mely már rajzolt állapotok továbbfestése. Schmerling nevű asszonybarátnőjéhez intézett költeménye a Wiener Musenalmanachban szélesen rajzolja Gabriella vergődéseit,²⁸⁸ az új alakban azt a szakaszt hagyja meg, mely múltjának, jövőjének ránézve közönyös voltát festi, és elhagy két más szakaszt, mely ezzel szemben a jelent dermedt szünetnek rajzolja. E két szakasz főleg, mert az előbbinek egyenértékese: ha mindenre közönyös vagyok a múltban és jövőben; lelkem csak dermedt, fagyott lehet a jelenben. A kettős csattanót kerüli el, midőn másutt kedvese levelét tűzbe vettetvén Lujzával: „Mert óh! ő nemcsak rólam énekel!“, ezzel le is zárja költeményét, mint kerek egészet, míg a Wiener Musenalmanachban új fordulat következik: A versek hamúvá égnék, de az ő szerelme még soká fog lobogni.²⁸⁹

Gabriella, ha választani kell formai és értelmi szépség között, inkább belső értékekért áldoz. Világos bizonyíték erre a szerelmes leány töprengése, hol minden szakasz egy kérdéssel végződik: hol?, hova? stb. Az utolsó versszakot, — mely valóságos játékstrófa, csakis a kérdés kedvéért van betéve, de lélektanilag indokolatlan, mert azt kérdi: kit?, holott az előzményekből látni, hogy erészt a lány már régen választott, — ezen — a francia preciosité-re emlékeztető üres versszakot elveti az Összes Költemények-ben.²⁹⁰

Tömörítésnek mondhatni némely más változtatását is, noha a vers hosszúsága nem változik, de összébbszorúl és tartalmilag gazdagul.

Wenn es zu Fürchten soll gedeihn.

Új alakban: Soll einst die goldne Furcht gedeihn.²⁹¹

So leite meine bangen Schritte
 Ein Mann, der ganz an Herzensgüte
 Und Treue meinem Vater gleicht.

²⁸⁷ Eredetiben: Doch siehst du ihn bei einer Schönen
 Die mir ihn raubet, o, so zeig'
 Ihm keine dieser bangen Tränen
 Bedauere mein Geschick, und schweig!

(W. M. 1786; 18. l. — S. G. 154. l.)

²⁸⁸ W. M. 1787. 7. l. — S. G. 49. l.

²⁸⁹ W. M. 1786; 146. l. — S. G. 78. l.

²⁹⁰ W. M. 1789; 52. l. — S. G. 32. l. Rövidít még: W. M. 1785; 62. l. — S. G. 24. l. és más költeményein.

²⁹¹ W. M. 1788; 51. l. — S. G. 169. l.

Új alakban: So leite mich vom Brautaltare
 Mit gleicher Liebe bis zur Bahre
 Ein Mann, der meinem Vater gleicht.²⁹²

Változott természet felfogásra mutat, mikor a csalogány nem az Úrnak, de a szerelemnek zeng az Összes Költeményekben s az áhítat egyetlen szóra szorúl.²⁹³

A homályosat, a kevéssé költőit, a valószerűtlent világosítja, szépíti, enyhítgeti. Értelmetlen képet tesz elképzelhetővé itten: Wiener Musenalmanach: „Az öröm, mely eddig rózsás fátyolban tánczolt körülöm, most fekete fátyolba burkolódik.“ Az öröm vesz gyászt? Akkor nem öröm többé. Szerencsétlen gondolat, akárha azt mondanám: a tűz megfagy, vagy jéggé dermed. Ezt észrevéve így javított: „Egykor örömnök hullt rám rózsafátyla, Most gyászos leple szállt reám a búnak.“²⁹⁴ Csak szépít, mikor a kevéssé költői, pathetikus képet: „homlokom körül képzelmegek csillognak“, a múlt emlékeinek sokkal kifejezőbb, bánatosabb képével cseréli föl: „mint ünnep után hervadt koszorúkra nézünk, elgondolom, ki voltam én...“²⁹⁵ Enyhít az erős kifejezéseken, melyek a pillanat hevében örökérvényűnek tetszettek: „megvetőn“ „tiporja“ az ifjú a hervadt rózsát porba a Wiener Musenalmanach-ban, csak „hálátlanúl“ „veti el“ most.²⁹⁶ Hasonlóan: a néma, névtelen könnyek később csak sejtelmes szomorúsággá válnak.²⁹⁷

Ez utóbbiakhoz tartozik néhány oly átalakítás, mely a megváltozott körülmények hatása alatt jött létre: a Laudon fogadására írott versből törli a nagy reménységet, melyet a francia háborúk ugyan megcsorbítottak.²⁹⁸ Ifjú éveiben ingadozik: szeretni jobb-é, vagy közönyben élni? Most felel: úgyis mindenütt fájdalom vár, csak a vég ad tövistelen örömet.²⁹⁹

Csak ritkán nyújtja meg költeményeit. Lascy kertjét a szerelem tökéletes paradicsomának tartotta hajdan, most a magas kilátóhoz épített kastélyról megjegyzi: Minek? „Szerelmesek ott szoktak légvárapokat építeni, hol kilátás nincs.“ E költemény jóval hosszabb most e toldás által.³⁰⁰

²⁹² W. M. 1788; 15. l. — S. G. 202. l. Hasonló értelmi változtatásokat találunk: W. M. 1787; 63. l. — S. G. 16. l., továbbá W. M. 1790; 33. l. — S. G. 145. l.

²⁹³ W. M. 1785; 13. l. — S. G. 19. l.

²⁹⁴ W. M. 1788; 29. l. — S. G. 200. l. Hasonló változtatást találunk például még: W. M. 1791; 52. l. — S. G. 174. l. 4-ik szakasz.

²⁹⁵ W. M. 1788; 29. l. — S. G. 200. l.

²⁹⁶ W. M. 1788; 15. — S. G. 202. l.

²⁹⁷ W. M. 1788; 29. l. — S. G. 200. l.

²⁹⁸ W. M. 1790; 144. l. — S. G. 13. l.

²⁹⁹ W. M. 1789; 144. l. — S. G. 21. l.

³⁰⁰ W. M. 1787; 90. l. — S. G. 69. l.

Tisztán tartalmi változtatásoktól a kifejezésbeli, formai változtatáshoz hajlik, mikor ellentéteket élez ki,³⁰¹ párhuzamosságra törekszik, mikor, ha egyik tárgyra „diese“-vel mutatott rá, a másakra most „jene“-vel mutat.³⁰² Néha nyelvtani botlásokat igazít helyre: *Früchten* helyett *Früchte* többes nevező esetet tesz be, előbbi alakot csak a rímért használta.³⁰³ Néha régiességre is törekszik: *geniess* helyett *geneuss*,³⁰⁴ *Funke* helyett *Funken*³⁰⁵ stb. jó elő az Összes Költeményekben.

A versformán is alakít: a választott versalakot eszményi tökélyben akarja átvinni mindenütt, ettől a Wiener Musenalmanachban olykor eltért. A 11—10—11—10 szótagos forma ellen egyik versének utolsó sorában vét, a sor csak 8 szótagú. Az Összes Költeményekben már 10-re van kibővítvé.³⁰⁶ Két költeményében feloldja a szakaszra osztást.³⁰⁷ Elkerüli a gondolattörést a sor által.³⁰⁸

Az Összes Költemények Gabriella hirnevét, mely a Wiener Musenalmanach által már meg volt alapítva, csak fokozta. Hogyan fogadhatták: mutatja későbbi sóhaja: „Ha meghalok mindjárt az első kiadás után, úgy Bécs Szaffója maig eszménykép; az összes lángelmék kísérték volna holttestemet és síromat elégiákkal szórták volna tele.“³⁰⁹ Valóban Gabriella így nem virágzott többé soha.³¹⁰ És még e virágai se tartották

³⁰¹ W. M. 1788; 51. l. — S. G. 169. l.

³⁰² W. M. 1789; 114. l. — S. G. 290. l.

³⁰³ W. M. 1785; 13. l. — S. G. 19. l.

³⁰⁴ W. M. 1787; 7. l. — S. G. 49. l.

³⁰⁵ W. M. 1787; 63. — S. G. 16. l.

³⁰⁶ W. M. 1788; 76. l. — S. G. 199. l. Hasonlóan: W. M. 1789; 144. l. — S. G. 21. l.

³⁰⁷ W. M. 1786; 18. l. — S. G. 8. l. és W. M. 1789; 9. l. — S. G. 69. l.

³⁰⁸ W. M. 1787; 7. — S. G. 49. l.

³⁰⁹ Gabriella Bacsányihoz, 1816 május 26. M. Tud. Akadémia kéziratára. L. 4°—140. sz.

³¹⁰ Gabriella elismertségére szép bizonyíték az Összes Költemények előfizetőinek névsora is. Az uralkodóház és a főúri előfizetők mellett ott találjuk még az alábbi magyar megrendelőket: Babics Ferencz, Balassa Antal, hg. Batthyány Lajos (2 pld.), gr. Batthyány Tódor (12 pld.), gr. Batthyány Lajosné, Bedekovics udvari tanácsosné, Bedőcz István kancellista, Bojánovics Ede, gr. Brunszvikné, Bukovné (Nagyszombat), Csapkay Erzsébet, Doblsche Antal kereskedő (Komárom), gr. Eszterházy János, Farkasné (szül. Vieg), özv. gr. Forgách Miklósné, Keresztury István kir. magyar és erdélyi udvari agens, Klimkó Mihály (3 pld.), Kovács János nevelő, gr. Nádasdy Józsefné (szül. Hoyos), gr. Pálffy Károly kir. m. udvari kancellár, gr. Pálffy Ferdinánd, gr. Pály Ernestina (szül. Hoyos), gr. Pálffy Károly őrnagy, gr. Pálffy Karolina (szül. Hohenfeld grófnő), Paternay Imre erdélyi kamarai sebész, b. Perényi Imre, István, György és Mária, Rohonczy Antal (3 pld.), Sallat József m. erdélyi udvari agens (4 pld.), Semsey András udvari tanácsos, ugcsa-

meg soká üdeségüket. Költeményei — bármennyire is akart a jövőnek írni — a jelennek, korának szóltak. Mindenik életének valamely mozzanatához van kötve és nem olvad föl a művészi általánosban. Az idealizálást, eszményi elvonást annyira nélkülözi, hogy az esetleges mindig előtérbe lép. Az ilyen alkotás a jelenben jobban elragad, leköt, mert közvetlen abból fakad, a miben, mint korunk gyermekei, benne élünk. Veszít értékéből, ha a mozzanat, a mihez fűződik, elévül. Gabriella fájdalmai, érzésének igazsága ma is meghat, egyébként kötve volt korához; az édeskés urak, az álarczos bálók fénye, az almanachok a hajporos divattal együtt tűntek el. És Gabriella fölsóhajt, hogy költeményei „azért nem érdekelnek már senkit, legalább nem oly mértékben,“³¹¹ mert azoknak igazi világa, mely az övé is volt, lejárt.

megyei adminisztrátor és neje (szül. Perényi bárónő), gr. Serényi, érkenézi Szlávy Pál kir. m. udvari titkár, Sok János kir. m. udvari agens, báró Splényi, Szabó Ignác notárius, gr. Szápáry Lujza, Tarrody István m. kir. udvari titkár, Vaagner Ignác erdélyi erdészeti tiszt és gr. Zichy Marianna.

³¹¹ Gabriella Bacsányihoz. Keltezetlen levél 1816 körül. M. Tud. Akadémia kéziratára. L. 4°—140. sz.

